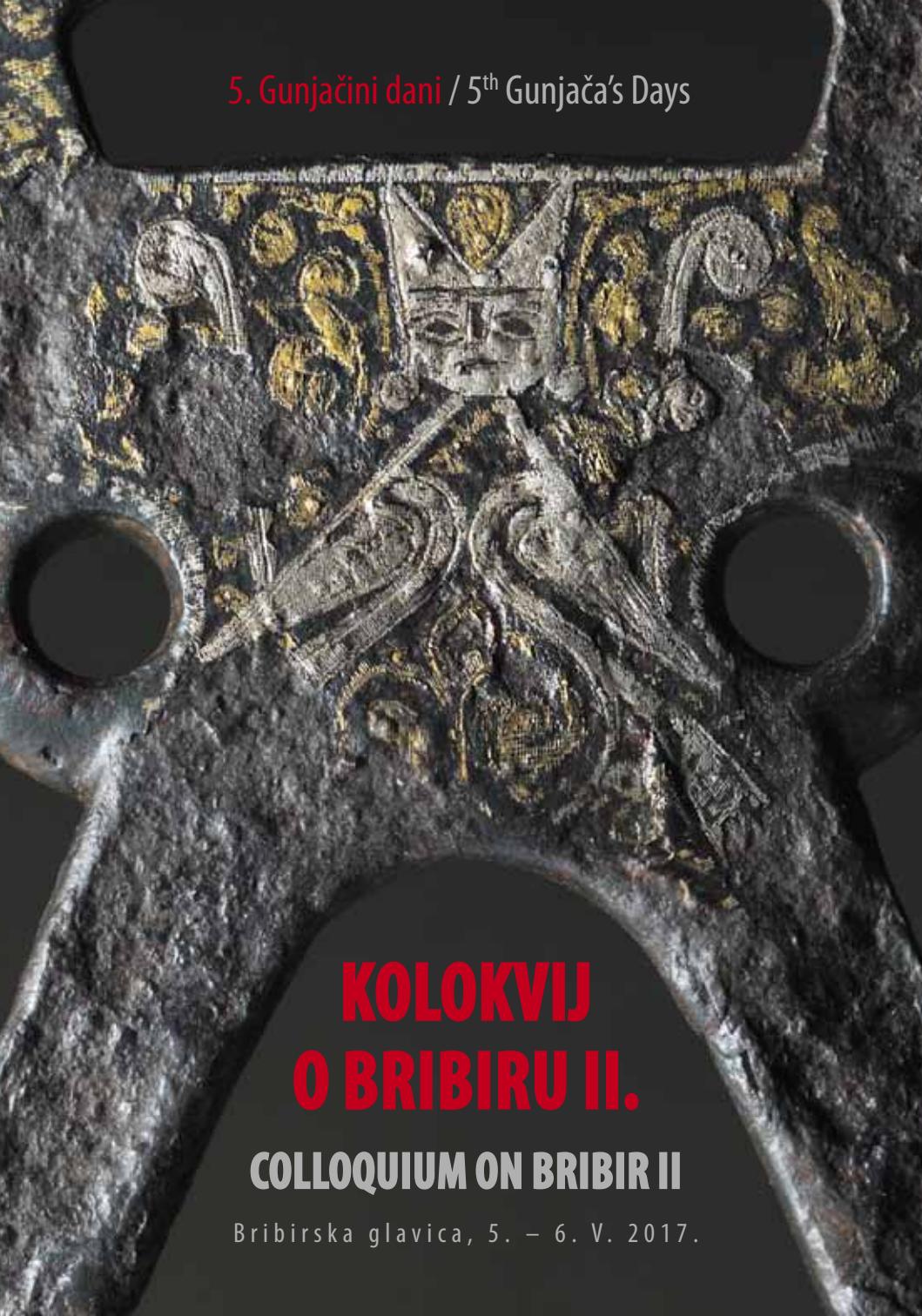

5. Gunjačni dani / 5th Gunjača's Days

KOLOKVIJ O BRIBIRU II.

COLLOQUIUM ON BRIBIR II

Bribirska glavica, 5. – 6. V. 2017.

5. Gunjačini dani / 5th Gunjača's Days

Izdavač / Publisher:

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR – 21000 Split, S. Gunjače 3

www: mhas-split.hr

e-mail: muzej@mhas-split.hr

tel.: +385 323 901; fax: +385 323 903

Urednik / Editor:

Ante Milošević

Lektor za hrvatski / Proof reader for Croatian:

Kristina Babić

Prijevodi / Translations:

Graham McMaster, Nikolina Uroda (eng.), Danijel Džino, Branka Milošević (hrv.)

Grafičko oblikovanje / Graphic design:

Neven Marin

Tisk / Printing:

Dalmacijapapir d. o. o. – Split

Naklada / Circulation:

150 primjeraka

Slika na naslovnicu / Cover photo:

Ukrašeni stremen s Bribira: željezo, zlato, srebro – rani srednji vijek (foto: A. Z. Alajbeg)

Ornamented stirrup from Bribir: iron, gold, silver – early middle age (photograph: A. Z. Alajbeg)

S podrškom Ministarstva kulture Republike Hrvatske

With the support of Ministry of Culture of the Republic of Croatia

ISBN 978-953-6803-50-7

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Sveučilišne knjižnice u Splitu pod brojem 161010025

5. Gunjačini dani / 5th Gunjača's Days

**MEDUNARODNI ZNANSTVENI SKUP
KOLOKVIJ O BRIBIRU II.**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
COLLOQUIUM ON BRIBIR II**

Program i sažetci predavanja
Program and papers abstracts

Bribirska glavica, 5. – 6. svibnja 2017. godine / May 05 – 06, 2017

1

Arheologija na Bribiru: jučer, danas, sutra

Bribirska glavica (305 m n/v) jedan je od najvažnijih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj. Smještena je nedaleko od rijeke Krke u šibenskom zaleđu, u predjelu gdje se plodni Ravni kotari susreću s krševitom Bukovicom, a kako se nalazila i uz glavnu povjesnu prometnicu koja je povezivala Zadar i Knin, analogno Kninu, kojega mletački izvori često nazivaju i *ključem Dalmacije*, Bribir je s nedalekom Ostrovicom zavrijedio naziv *ključ Zadra*. Zbog prirodne morfologije i strateškog položaja od početka je na njemu stajala moćna utvrda koja je sa svih strana obzidana snažnim bedemima. U najprosperitetnijim razdobljima naselje unutar tih bedema zapremalo je površinu od oko 72.000 m². Njegov značaj proizlazi, dakle, iz dobroga strateškog položaja jer je s Bribirske glavice bilo moguće nadzirati veliko prostranstvo od Velebita do Svilaje u zaleđu, zatim nizinski kraj od Zadra do Šibenika te šibenski akvatorij s pučinskim dijelom, sve do otoka Visa.

Dobar prometni i strateški položaj doprinio je i tome da je naselje na uvišenju u pojedinim povjesnim razdobljima imalo i značajne urbane karakteristike, posebno u doba liburnske talasokracije, za vrijeme rimske dominacije i u kasnom srednjem vijeku, osobito za vladavine Pavla I. Šubića. Tako je poznato da se na Glavici nalazila liburnska i rimska *Varvaria* te srednjovjekovni *Breberium*. To je ime, prema zakonima jezičnih pretvorbi, u hrvatskom jeziku postalo *Bribir*. Dobar položaj omogućio je, dakle, Bribiru da u povoljnijim povjesnim prilikama postigne zavidan gospodarski i kulturni prosperitet, kao i to da u tim trenutcima preraste u važno središte vrlo širokoga područja.

U fokusu arheologije Bribir se nalazi još od kraja 19. stoljeća. Prve nakane za njegovo istraživanje sežu u 1895. godinu, kada u prvom broju *Starohrvatske prosvjete* Lujo Marun izvještava da je ...*Društvo načelo pregovore za provesti izkopine na ruševinama u Bribiru kod Skradina, gdje bi izmed drugog mogli biti našasti grobovi slavnih Šubića...* Riječ je, dakako, o *Hrvatskom starinarskom društvu* koje

3

je bilo osnovano u Kninu, 1887. godine, i iz kojega je potom, 1893., izrastao *Prvi muzej hrvatskih starina*. Osnovne zadaće i Društva i Muzeja vidljive su već iz njihovog naziva, pa je logično da su u sferu interesa tih institucija već na samom početku ušle i ruševine na Bribiru. Prethodno skupljeni brojni povijesni podatci o tome lokalitetu, uočljiva kvaliteta njegovih arheoloških slojeva i povremeni nalazi vrijednih spomenika te nacionalni zanos kojemu je u arheologiji, krajem 19. stoljeća, glavni pokretač bio Lujo Marun, već tada su Bribirsku glavicu okarakterizirali kao hrvatsku Troju na kojoj bi se svaki arheološki trud trebao višestruko isplatiti.

Iskopavanja na Bribiru Marun je započeo 1910. godine. Povodeći se za svojim terenskim instinktom, logično je s radovima započeo na mjestima gdje je pretpostavljao pružanje gradskih bedema. Prve takve zahvate ostvario je na južnom rubu platoa Glavice, na mjestu gdje je namjeravao sagraditi kuću za smještaj arheološke ekipe i za pohranu starina koje će u međuvremenu biti pronađene.

Kuća je sagrađena 1912. godine, no planirana istraživanja nisu dosegla dugo-vječnost jer ih je prekinuo Prvi svjetski rat. Zbog nepovoljnih društvenih, političkih i međunarodnih odnosa u novonastaloj državi iskopavanja nije bilo moguće ostvariti niti u međuratnom razdoblju. U godinama poslije Drugoga svjetskog rata, a osobito nakon 1960. godine, u širokom obuhvatu obnovio ih je Stjepan Gunjača, tadašnji ravnatelj *Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika* koji je u međuvremenu iz Knina, preko Sinja, bio preseljen u Split. Gunjača je u tim radovima ustrajavao i nakon odlaska u mirovinu, sve do 1980. godine. Danas možemo reći da je njegov angažman na Bribiru bio vrlo uspješan jer je sistemske istražio i konzervirao veći dio Dola sa samostanom i crkvom sv. Marije, otkopao je i prezentirao znatan dio bedema, a manjim zaštitnim iskopavanjima na raznim mjestima po Glavici dobivene su brojne nove topografske spoznaje o lokalitetu.

Svo vrijeme Gunjača se također trudio na Bribiru organizirati iskopavanja od općega značaja za tadašnju državu, a s tom nakanom i s povremenim suradnicima na istraživanjima (Šimom Batovićem, Matom Suićem, Paolom i Josipom Korošec, Dasenom Vrsalovićem), 1966. godine, bio je organizirao i prvi *Kolokvij o Bribиру*. Do tada postignuti i na kolokviju prezentirani rezultati objavljeni su kao cjelina u *Starohrvatskoj prosjeti*, 1968. godine (sv. 10).

4

U post-Gunjačinoj eri, istraživanjima na Glavici, od 1980. godine, priključuje se i *Muzej grada Šibenika*. Premda su od te godine istraživanja bila proširena obuhvativši nove površine i s povećanim brojem istraživača, dobiveni rezultati su ostali nesistemizirani i neobjavljeni, a u zaostatku je i konzervacija otkopanih građevina. Uslijedio je potom novi desetogodišnji prekid uvjetovan Domovinskim ratom.

Od 2014. godine istraživanja na Bribiru ponovo su obnovljena i dio su međunarodnoga arheološkog projekta *Varvaria / Breberium / Bribir* koji spomenicima na lokalitetu pruža novu šansu. Odvija se u suradnji *Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika* iz Splita i *Muzeja grada Šibenika* te *Sveučilišta Macquarie* (Odjel za antičku povijest i Odjel za međunarodne studije / Katedra hrvatskih studija) iz Sydneyja i *Teološkog fakulteta* u Oslu. Suradnici na projektu su *Centar za antropologiju HAZU* i *Institut za arheologiju*, oba iz Zagreba te više stručnjaka različitih usmjerenja iz drugih europskih država (www.varvaria-breberium-bribir.org).

5

Glavni zadatak projekta usmjerjen je k istraživanju problematike koja stoji između mikro i makro regionalnih studija koje mogu pojasniti dramatične promjene koje su se odvijale u urbanim i poluurbanim društвima kasne antike i ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji i jadranskoj regiji općenito. Terenskim pak istraživanjima proučavat će dinamiku naseljavanja Bribira prije, tijekom i nakon doseobe Slavena i Hrvata, odnose između obalnih gradova i epihorskih naselja u zaleđu jadranske obale, kojima pripada i Bribir, razvoj naselja na Bribirskoj glavici od prapovijesti, preko rimskih obrazaca do srednjovjekovnog urbanizma, zatim vjerske institucije u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku te širenje kršćanstva u Iliriku s pokrštavanjem novodoseljenih naroda. Uz raznovrsna terenska istraživanja, sadržaj projekta je i obuka australskih studenata te njihovi kontakti i suradnja sa studentima hrvatskih i drugih europskih sveučilišta (Bribir Archaeology Group / Facebook).

Predviđeno je da se projekt odvija kroz dvije etape. U prvoj, koja je ostvarena od 2014. do ove godine, obavljena su revizijska istraživanja djelomično istraženih, no nedovoljno dokumentiranih arhitektonskih ostataka na današnjem mjesnom groblju i ispod crkve sv. Joakima i Ane, a u drugoj fazi, od 2017. do 2022. godine, predviđa se završetak istraživanja i konzervacija rimske *villae urbanae* sjeverno od groblja, proučavanje njene transformacije u kasnoj antici i srednjem vijeku te pokušaj ubiciranja foruma rimske *Varvarije*, uz mogućnost sagledavanja urbanističkoga preoblikovanja antičkoga u srednjovjekovni grad. Usپoredno s arheološkim istraživanjima obavljaju se i potrebne antropološke, arheobotaničke i arheozoološke analize, geofizička istraživanja uz magnetometrijsku i C₁₄ mjerena te 3D rekonstrukcije iskopanih ostataka građevina. Rezultati istraživanja u 2014. i 2015. godini već su dvojezično objavljeni (*Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 42/2015 i 43/2016, *Hortus artium medievalium* 21/2015, 23/2017), rezultati iz 2016. godine su u završnoj fazi obrade, a ovo-godišnja iskopavanja, koja se upravo odvijaju, bit će objavljena naredne godine. Mislimo da je pozornosti vrijedna i činjenica, neuobičajena za naše prilike, da je sve ono što je iskopano u nekoliko proteklih godina već konzervirano i dostoјno finalno prezentirano stručnjacima i posjetiteljima Bribira.

Razvijanje projekta *Varvaria / Breberium / Bribir* doprinosi i unaprjeđenju drugih sadržaja na Glavici. Tako je, tijekom 2014. i 2015. godine, revidiran sadržaj lapidarija, uređena je i dograđena tzv. Marunova kuća i u njoj novi radni i pomoćni prostori s muzejom, oformljen je arhiv s fototekom i planotekom, biblioteka s publikacijama o lokalitetu, a ustrojen je i novi inventar *Arheološke zbirke Bribir*, s time da su na Glavicu враćeni svi spomenici iz splitskoga i šibenskoga muzeja. Tako će u vrlo skoroj budućnosti svim zainteresiranim istraživačima bibrirske prošlosti biti omogućeni terenski radni uvjeti kakvi se u arheološkoj struci ne pružaju često.

U povojima su i pripreme za projekt kojega smo, na temelju tripartitnog sporazuma, započeli razvijati s gradom Skradinom. Svrha toga projekta je priprema dokumentacije o svim povijesnim utvrdama na skradinskom području, s time da u tome Bribiru pripada dominantna uloga. Pripremljeni projekt bit će ponuđen za financiranje putem europskih fondova, nositelj je grad Skradin. Projekt obuhvaća i novi bribirski muzej, u zgradi napuštene škole u podnožju Glavice.

Svemu tome trebao bi doprinijeti i drugi *Kolokvij o Bribiru*, kojega organiziramo u spomen na potentnoga bribirskog istraživača – Stjepana Gunjaču, a ovaj naš ovogodišnji, kao i onaj prvi, održan prije točno 50 godina, ima jednaku zadaću prezentiranja najnovijih rezultata, kako onih koji su proizšli iz projekta *Varvaria / Breberium / Bribir*, tako i onih koji su nastali obradom i sistematizacijom stare građe. Želja nam je da ovakvi kolokviji u budućnosti budu učestaliji, a svima koji su se odazvali ovogodišnjem pozivu iskreno zahvaljujem i blagodarim.

Archaeology at Bribir: Yesterday, Today and Tomorrow

Bribirska Glavica (305 m asl) is one of the most important archaeological sites in Croatia. It is located not far from the Krka River in the hinterland of Šibenik, in the part where the fertile Ravní Kotari meets rocky, karstic Bukovica. As it lay along the principal historical route linking Zadar and Knin, by analogy to Knin, which Venetian sources often call the key to Dalmatia, Bribir with nearby Ostrovica won the title of the key to Zadar. Because of the physical geography and the strategic position, from the beginning a mighty fort stood upon it, girt on all sides with strong ramparts. In the most prosperous periods, the settlement within the walls occupied an area of about 72,000 square metres. Its importance derived, then, from the excellent strategic position, for Bribirska Glavica allowed the control of a large space, from Velebit to Svilaja in the hinterland, as well as the lowland region from Zadar to Šibenik and the Šibenik sea approaches with the open sea all the way to Vis Island. The good strategic and communications position meant that in some periods the settlement on the eminence had significant urban characteristics, particularly at the time of the thalassocracy of the Liburni, during the time of Roman domination, in the later Middle Ages, particularly during the period of Pavao I Šubić. And so, as is well known, Liburnian and Roman *Varvaria* lay on Bribirska Glavica, and in the Middle Ages, *Breberium*. But this name, according to the laws of linguistic transformations, in Croatian became

9

me Bribir. The good position, then, enabled Bribir in suitable historical conditions to achieve a remarkable level of economic and cultural wealth, and in those moments to turn into the important centre of a very wide area.

Bribir has been of central importance to archaeology since the end of the 19th century. The first plans to investigate it date back to 1895, when in the first issue of *Starohrvatska prosvjeta* Lujo Marun reported that the "Association is in principle negotiating to carry out excavations in the ruins in Bribir by Skradin, where, among other things, the graves of the famous Šubićes might be found." This was, of course, the *Croatian Antiquarian Association*, founded in Knin in 1887, from which derived the *First Museum of Croatian Antiquities* (in 1893). The basic assignments of the *Association* and the *Museums* are visible from their very names, and it is logical that at the very beginnings the ruins at Bribirska Glavica should have entered their purview. Numerous historical data about the site that had previously been collected, the obvious quality of its archaeological strata and occasional finds of valuable monuments, as well as the national ardour for archaeology, the prime mover of which at the end of the 19th century was Lujo Marun, had already characterised Bribir as the Croatian Troy, at which any archaeological efforts would pay off many times.

Marun started his excavations at Bribir in 1910. Led by his instinct for work in the field, he logically started his works at places where he assumed the main walls stretched. The first operations of this kind were carried out on the southern edge of the Glavica plateau, at the place where he meant to build a house for the location of the team and for the storage of any antiquities that might be found

10

there in the intervening period. The house was built in 1912, but the planned researches never achieved longevity, for they were broken off by the outbreak of World War I. Because of the adverse social, political and inter-ethnic relations in the state newly created at the end of the war, it was not possible to conduct the excavations even in the inter-war period. In the years after World War II, particularly after 1960, Stjepan Gunjača, at that time director of the *Museum of Croatian Archaeological Monuments*, which had in the meantime been moved, via Sinj, to Split, started them up again on a wide front. Gunjača persisted in these works, even after he had retired, in 1980. We can say today that his work at Bribir was extremely successful, for he systematically explored and conserved a good part of Dol, with the monastery and church of St Mary, excavated and presented a major part of the walls, and with smaller rescue excavations at various points on Glavica new topographic information about the site was obtained. The whole of that time, indeed, Gunjača endeavoured to organise excavations at Bribir of wider importance for the whole of the state as it then was. With these intentions, with occasional associates in the research (Šime Batović, Mate Suić, Paola and Josip Korošec and Dasen Vrsalović), in 1966, the first Bribir Colloquy was held. The results obtained up to then, and presented at the Colloquy, were published as a whole in *Starohrvatska prosvjeta* for 1968 (vol. 10). In the post-Gunjača era, Šibenik City Museum joined in the research on Glavica. Although from that year the research was expanded and covered new surfaces, with a larger number of researchers, the results obtained were neither published nor systematised, and the conservation of the excavated structures fell back. Then came a new ten-year hiatus brought about by the Homeland War.

From 2014, research at Bribir was renewed, and became part of an international archaeological project called Varvaria / Breberium / Bribir, which provided a new lease on life for the monuments at the site. The project took place in collaboration with the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split and Šibenik Municipal Museum, as well as *Macquarie University* (Dept of Ancient History, Department of International Studies/ Chair of Croatian Studies) from Sydney and the *Oslo Theological Faculty*. Associates were the *Croatian Academy of Sciences and Arts Anthropology Centre* and the *Institute for Archaeology*, both from Zagreb, and several experts of various orientations from other European states (www.varvaria-breberium-bribir.org). The main task of the project was to research into a problem located somewhere between micro- and macro-regional studies, capable of explaining the dramatic changes that took place in the urban and semi-urban societies of Late Antiquity and the Early Middle Age in Dalmatia and the Adriatic region in general. Research in the field was to study the dynamics of colonisation of Bribir before, during and after the inward migration of the Slavs and Croats, the relations between the coastal towns and the epichoric settlements in the Adriatic hinterland, to which Bribir also belonged, the development of the settlement on Bribirska Glavica from pre-history, via Roman patterns to medieval urbanism, religious institutions in Late Antiquity and the Early Middle Age, the dissemination of Christianity into Illyria with the baptism of the newly settled peoples. Along with diverse field researches, another important content of the work is the training of Australian students and their contacts and collaboration with students of Croatian and other European universities (Bribir Archaeology Group/Facebook).

The project was expected to unfold in two phases. In the first, which was completed between 2014 and this year, revision excavations were carried out of partially researched but inadequately documented architectural remains at the local cemetery as it is today and underneath the Church of St Joachim and St Anne. In the second phase, from 2017 to 2022, it is expected that the research will be concluded and the Roman villa urbana north of the cemetery will be conserved, the study of its transformation in Late Antiquity and the Middle Ages, as well as an attempt at precisely locating the forum of Roman Varvaria, providing the possibility of comprehending the urbanistic transformation of an Ancient into a medieval city. In parallel with archaeological researches, the necessary anthropological archaeobotanical and archaeozoological analyses are carried out, geophysical research with magnetometric and C¹⁴ measurements

and 3D reconstructions of the parts of the buildings that have been excavated. The results of research in 2014 and 2015 have already been published in two languages (*Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 42/2015 i 43/2016, *Hortus artium medievalium* 21/2015, 23/2017.), the results from 2016 are in the final phase of processing, and this year's excavations, which are currently unfolding, will be published in the year to come. I think that it is worthy of note, and also uncommon for our conditions, that everything that has been unearthed in the last few years has already been conserved and properly finally presented to experts and visitors to Bribir. The development of the *Varvaria / Breberium / Bribir project* has contributed to the advancement of other matters at Glavica. Thus, during 2014 and 2015, the contents of the lapidarium have been revised, what is called the Marun House has been put in order and extended, and in it the new working and ancillary spaces with a museum, an archive has been set up with a photographic and a plan collection, a library with publications about the site, and a new inventory of the *Bribir Archaeological Collection* has been organised, with, what is more, all heritage items being restored to Bribir from the museums in Split and Šibenik. Thus in the very near future, all people interested in research into the past of Bribir will be provided with field conditions of the kind that are not found very often in the archaeological discipline.

Also in their infancy are preparations for a project that, on the basis of a tripartite agreement, we started to develop with the city of Skradin. The purpose of this project is the preparation of documentation in all historical forts in the Skradin area, with the provision that Bribir has a dominant role. The project when prepared will be candidated for financing via the European Funds, the city of Skradin, which includes the new Bribir museum in the building of the abandoned school below Glavica, is in charge of the project.

A great contribution to all of this should be made by the second Bribir Colloquium, which we are organising in memory of the great Bribir researcher Stjepan Gunjača, and this year's version, like that of just 50 years back, has a similar task, to present the most recent results, both those stemming from the *Varvaria / Breberium / Bribir project*, and those resulting from the processing and systematising of the old material. Our wish is that this kind of colloquium should be, in the future, held more often, and to all those who have responded to this year's invitation, I offer by sincere thanks and blessings.

Ante MILOŠEVIĆ

An aerial photograph of a coastal town perched on a steep, rocky hillside. The town features numerous houses with red roofs, some with white walls and others with light-colored siding. The terrain is rugged, with exposed limestone rock faces and patches of green vegetation. In the foreground, a winding road or path leads down towards the sea. The town extends along the top of the hill, with more buildings visible in the distance.

PROGRAM
PROGRAM

**5. Gunjačini dani / 5th Gunjača's Days
Međunarodni / International
Kolokvij o Bribiru II. / Colloquium on Bribir II
Bribirska glavica, 5. – 6. svibnja 2017. / May 05 – 06, 2017**

petak, 5. svibnja 2017. godine / Friday, May 05, 2017

09:30 – 10:00 Otvaranje kolokvija / **Opening of the Colloquium**

10:00 Početak kolokvija / **The beginning of the Colloquium**

Predsjedava / **Chair:** Mladen Ančić

10:00 Anamarija KURILIĆ (Zadar)

Stanovništvo liburno-rimske Varvarije

The Population of Liburnian-Roman Varvaria

10:30 Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ – Marina ŠEGVIĆ (Zagreb)

Inscriptiones Varvarinae: Fortuna Fallax

11:00 Odmor / **Coffee-break**

11:30 Ante MILOŠEVIĆ – Željko KRNČEVIĆ (Split – Šibenik)

Dva bričarska reljefa lascivnog sadržaja

Two Bribir Reliefs with Lewd Contents

12:00 Victor GHICA (Oslo)

Breaking the Glass Ceiling of Late Antique Christianity in the Dalmatian Hinterland: Chronostratigraphy of the Bribir Rotunda Church Complex

Nove spoznaje o ranom kršćanstvu u dalmatinskom zaleđu:

kronologija i stratigrafija crkvenog kompleksa bričarske rotunde

12:30 Andrea Di MICELI - Tommaso MATTIOLI (Perugia)

Seeing the Unseen. Geophysical prospecting in Bribir

Vidjeti neviđeno. Geofizički nalazi na Bribiru

13:00 Rasprava / **Discussion**

13:00 – 16:00 Pauza za ručak / **Lunch break**

16:00	Nastavak kolokvija / <i>The continuation of the Colloquium</i> Predsjedava / <i>Chair:</i> Miljenko Jurković
16:00	Daniel DŽINO (Sydney) <i>Between Varvaria and Breberium: Late Antiquity and the Early Middle Ages at Bribirska glavica. Discussing Urbanism of the Settlement on Bribirska glavica</i> Između Varvarije i Breberiuma: Kasna antika i rani srednji vijek na Bribirskoj glavici. Promišljanja o urbanizmu naselja na Bribirskoj glavici
16:30	Kristina JELINČIĆ VUČKOVIĆ – Ivana OŽANIĆ ROGULJIĆ (Zagreb) <i>Roman Pottery from Bribirska glavica, Excavations 2014 – 2015</i> Rimska keramika s Bribirske glavice, iskopavanja 2014. – 2015.
17:00	Victor GHICA (Oslo) <i>Scandinavia and the Balkans: Notes on Two Recently Discovered Artefacts from Bribir</i> Skandinavija i Balkan: Napomene o dvama nedavno otkrivenim artefaktima s Bribira
17:30	Odmor / <i>Coffee-break</i>
18:00	Nikolina URODA (Split) Još jedan vladarski natpis <i>Yet another inscribed fragment recording a Croatian ruler</i>
18:30	Ante MILOŠEVIĆ (Split) Nova inačica trokutastog zabata oltarne ograde u predromanici Dalmacije <i>New Type of Triangular Gable of the Altar Screen in Dalmatian Preromanesque Art</i>
19:00	Rasprava / <i>Discussion</i>
19:30	Nikola JAKŠIĆ - Miljenko JURKOVIC Promocija "Starohrvatske prosvjete" 43/2016. <i>Presentation of the "Starohrvatska prosvjeta" 43/2016.</i>
20:00	Večera / <i>Dinner</i>

subota, 6. svibnja 2017. godine / Friday, May 06, 2017

- 10:00 Nastavak kolokvija / **The continuation of the Colloquium**
Predsjedava / **Chair:** Danijel Džino
- 10:00 Miljenko JURKOVIĆ (Zagreb)
Ponovno o dalmatinskim šesterolistima
Revisiting of Dalmatian's Hexaconchs
- 10:30 Josip BELAMARIĆ – Ante MILOŠEVIC (Split)
Elementi skulpturalnog ukrasa prve faze franjevačke crkve na Bribiru
Elements of the Sculptural Ornaments of the First Phase
of the Franciscan Church at Bribir
- 11:00 Nikola JAKŠIĆ (Zadar)
Ban Pavao, naručitelj umjetnina
Ban Pavao, Client for Artworks
- 11:30 Odmor / **Coffee-break**
- 12:00 Mladen ANČIĆ (Zadar)
Bribir u kasnosrednjovjekovnoj mreži neagrarnih naselja
Bribir in the Late Medieval Network of Non-Agrarian Settlements
- 12:30 Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ (Zagreb)
Tajna orlovske krila
Secret of the Eagle's Wing
- 13:00 Rasprava / **Discussion**
- 13:30 – 14:30 Razgledavanje iskopina na Bribirskoj glavici /
Sightseeing of the excavation site at the Bribirska glavica
- 14:30 – 16:00 Pauza za ručak / **Lunch break**
- 16:00 Nastavak kolokvija / **The continuation of the Colloquium**
Predsjedava / **Chair:** Nikolina Uroda
- 16:00 Anita ADAMIĆ – Mario ŠLAUS (Zagreb)
Bone Fractures in the Late Medieval Bribirska glavica Site
Koštane frakture kasnosrednjovjekovnog stanovništva Bribirske glavice

- 16:30 Željka BEDIĆ – Vlasta VYROUBAL (Zagreb)
Bioarchaeological Perspective on the Population buried at Bribirska glavica
Bioarheološka slika stanovništva pokopanog na Bribirskoj glavici
- 17:00 Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ (Zagreb)
Desetjeće seminara za mlade: 'Varvaria' –
kroz tisućjeća mediteranske kulture u Hrvatskoj
A Decade of Seminars for Young People: 'Varvaria' – Through a Millennium of Mediterranean Culture In Croatia.
- 17:30 Odmor / *Coffee-break*
- 18:00 - 19:00 Predstavljanje postera / *Posters presentation*
Joel Francis MASON (Canberra)
Amphorae from Bribir (Graeco-Italic, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B and Dressel 2-4) and the Adriatic Trade Networks in Roman Dalmatia
Amfore s Bribira (grčko-italske, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B i Dressel 2-4)
i trgovачka mreža na Jadranu u rimske Dalmacije
- Deni TOJČIĆ (Split)
Istočnomediterska keramika s Bribirske glavice, iskopavanja do 2014. godine
Eastern Mediterranean Pottery from Bribirska glavica, the Excavations until 2014.
- Nicola Kate WESSELING (Sydney)
Ceramic Lamps from the Excavations of Bribirska glavica
Keramičke uljanice pronađene na Bribirskoj glavici
- 19:30 Završetak kolokvija / *The End of the Colloquium*
- 20:00 Završna večera / *Formal dinner*

Informacije / Information:

- "Kolokvij o Bribiru II." održava se u muzejskoj zgradi na Bribirskoj glavici /
The "Colloquium on Bribir II" will be held in the Museum-building on the Bribirska glavica
- Trajanje izlaganja: do 30 min. / Length of exposure: 30 min
- Konferencijski jezici: hrvatski i engleski /
Languages of the presentations: Croatian and English
- Učesnici kolokvija smješteni su u obiteljskom hotelu "Visovac" u Skradinu/
Hotel "Visovac" in Skradin are booked for the participants of the Colloquium
- Ručak i večera za učesnike kolokvija bit će organizirani u prostorijama na Bribirskoj glavici / Lunch and dinner for the participants will be served on the premises of the Bribirska glavica.
- Za organizatora kolokvija / For the organizers of the Colloquium:

Nikolina Uroda
+385 91 5969 099
nuroda@gmail.com

Ante Milošević
+385 99 3047 541
ante.milosevic@st.t-com.hr

A photograph of the archaeological site of the Sveti Nikola church in Nin, Croatia. The image shows the stone walls and foundations of several buildings made of large, rectangular grey stones. The structures are in various states of ruin, with some standing in the background and others partially collapsed or buried in green grass in the foreground. The sky is overcast with white and grey clouds.

SAŽETCI PREDAVANJA ABSTRACTS OF EXPOSURE

Anamarija KURILIĆ

Stanovništvo liburno-rimske Varvarije

Liburno-rimská *Varvaria*, jedno od najznačajnijih središta južne Liburnije, doživjela je transformaciju u grad rimskoga tipa najkasnije početkom Rimskoga Carstva. Danas još uvijek puno bolje pozajmimo njenu urbanističku nego populacijsku transformaciju. Stoga je primarni cilj ovoga rada proučiti njeno stanovništvo, i to kako ono koje je naseljavalo urbano središte na Bribirskoj glavici tako i ono s teritorija municipaliteta. Većinu podataka o stanovništvu zasad još uvijek stječemo na osnovi spoznaja koje pružaju epigrafski spomenici, dok se neke spoznaje mogu izvući iz podataka koje pružaju druga materijalna građa te literarni izvori.

Na osnovi podataka iz pedesetak sačuvanih epigrafskih spomenika, bit će se istražen etnički sastav stanovništva Varvarije i promjene koje se u njemu odvijaju uspostavom rimske vlasti, društveni, građansko-pravni i gospodarski statusi osoba i obitelji, dok će statistički još biti obrađena dobna i spolna struktura. Posebna pozornost обратит će se pitanju odnosa domorodačkog i doseljenog stanovništva te latinskog statusa (*lus Latii*) varvarinskog municipaliteta i njegovih stanovnika, što uključuje – kod onog prvospomenutog – istraživanje procesa akulturacije i/ili romanizacije, odnosno – kod onog drugospomenutog – razmatranje pitanja kada je Varvarija mogla steći latinski status, a kada se mogla izdignuti na status municipija rimskega građana. Istovremeno, bit će nužno preispitati mišljenja starije historiografije o nekim kontroverznim pitanjima koja se obično vezuju uz Varvariju i njeno stanovništvo, kao što su, npr., *lus Italicum* kojim bi Varvarija navodno raspolagala (sudeći prema Plin., *N.h.* 3, 139, usp. 3, 130) ili *cognatio* (*ILlug* 944A).

Ovakvim multidisciplinarnim istraživanjem i kombiniranjem spoznaja iz svih dostupnih vrednosti nastojat će se rekonstruirati sastav stanovništva liburno-rimskе Varvarije, mijene koje je domorodačko stanovništvo prošlo uspostavom rimske vlasti te uključivanje doseljenog stanovništva u život ovoga značajnog liburnskoga grada.

The Population of Liburno-Roman Varvaria

Liburno-Roman Varvaria, one of the most important centres of southern Liburnia, underwent a transformation into a Roman city by, at the latest, the beginning of the Roman Empire. Today we will know its urbanistic transformation better than the changes in its population. Hence the primary objective of this paper is to study its population, both that which settled in the urban centre on Bribirska Glavica, and that from the territory of the municipality. We still obtain most of our information about the population pursuant the insights that are provided by epigraphic monuments, while some information can be drawn from data that provide other material records and literary sources.

On the basis of data from about 50 or so extant epigraphic monuments, the ethnic composition of the population of Varvaria will be explored, as well as the changes that took place in it when Roman power was established, the social, civil and economic statuses of persons and families, while the age and gender structure will also be processed, statistically. Particular attention will be devoted to the issue of the relationship of the indigenous and the incoming population and the Latin status (*Ius Latii*) of the Varvaria municipality and its inhabitants, including – in the former case – research into the process of acculturation and/or Romanisation or, in the latter case, consideration of the time when Varvaria might have acquired Latin status, and when it might have been elevated to the status of municipality of Roman citizens. At the same time, it will be necessary to re-examine the opinions of older historiography about certain controversial issues that are usually raised with respect to Varvaria and its population, such as, the *Ius Italicum*, which Varvaria allegedly enjoyed (judging from Pliny, *Nh*, 3, 139 cf. 3 130) or *cognatio* (ILlug 944A).

With this kind of multidisciplinary research and through the combination of insights from all the accessible sources, an attempt to reconstruct the composition of the population of Liburno-Roman Varvaria, the changes that the native population underwent when Roman government was established, and the involvement of the colonising population into the life of this important Liburnian city will be made.

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ – Marina ŠEGVIĆ

Inscriptiones Varvarinae: Fortuna fallax

Dugogodišnji rad na okupljanju spomenika, koji ulaze u epigrafski korpus Varvarije, može se privesti kraju zahvaljujući objedinjavanju i novoj pristupačnosti dokumentacije o istraživanjima koja traju preko stoljeća.

Revizija pisanih podataka o nalazu ili o provenijenciji pojedinih spomenika pokazuje da su istraživači, kako je vrijeme protjecalo, usmeno davali približne i izmijenjene informacije. Takvi su podatci ušli u znanstveni optjecaj. Usporedba s dokumentacijom ponekad ih ispravlja, a ponekad produbljuje nedoumice.

Neki natpisi nisu s pravom pripisani bribriskom nalazištu, drugi su mu, pak, nepravedno oduzeti te su se počeli pridjeljivati drugim lokalitetima. Neki su natpisi stradali u ratu, a neki su otuđeni u miru, usprkos svoj brizi i nadzoru.

Prikazat ćemo primjere varljive sudbine odabranih bribriskih natpisa.

Inscriptiones Varvarinae: Fortuna fallax

Many years of work on assembling all the monuments that together form the epigraphic corpus of Varvaria can be brought to a conclusion thanks to the unification and new accessibility of the documentation about research that has lasted over a century.

The revision of the written sources about the finding or the provenance of individual monuments shows that the researchers, as time went on, gave approximations and altered information by word of mouth. Such data became academically circulated. A comparison with the documentation sometimes corrects them, but it sometimes also deepens the quandaries.

Some inscriptions were not ascribed to the Bribir site as they should have been, others were improperly taken away from it and started to be assigned to other sites. Some epigraphs suffered in the war, others were stolen in peacetime, notwithstanding all the care and supervisions.

We shall show some examples of the deceptive fate of selected Bribir epigraphs.

17

Ante MILOŠEVIĆ – Željko KRNČEVIĆ

Dva bribriska reljefa lascivnog sadržaja

Tijekom sređivanja i objedinjavanja bribriskih lapida u jedinstvenu kolekciju u lapidariju na Glavici, uočena su dva kamena bloka s reljefima eroatskoga sadržaja. Na jednom je jednostavni, gotovo shematski prikaz spolnoga čina sa simboličkom porukom kulta plodnosti, a drugi na vrlo eksplicitan način odašilje poruku o važnosti pomorstva za liburnsko gospodarstvo i društvo u cjelini.

Okolnosti u kojima su ovi reljefi pronađeni slabo su poznate. O prvome ne znamo ništa, a drugi je pronađen kao spolij u zidu neke građevine na Tjemenu. U proučavanjima bribriskih spomenika oba reljefa su uglavnom ostala ispod rada- ra dosadašnjih istraživača iako nalazi ovakvoga sadržaja u našoj arheologiji nisu osobito česti.

Mišljenja smo, i to ćeemo u izlaganju pokušati objasniti, da je prvi reljef iznimski primjer predrimskoga (tj. liburnskoga) klesarstva, koji vrlo dobro ilustrira kontakte s narodima Sredozemlja. U likovnoj izvedbi blizak je, primjerice, brojnim daunskim stelama te sličnim motivima u situlskoj umjetnosti, a u ikonografskom i simboličkom smislu izvedbama u etrurskom, egipatskom i mezopotamskom kulturnom krugu dvaju zadnjih milenija stare ere.

Drugi je reljef znatno sadržajniji. U zanatskoj klesarskoj izvedbi sasvim je blizak prethodnome, pa pretpostavljamo da je i taj primjer produkt lokalnih radionica te da je nešto mlađi i da pripada zadnjim stoljećima stare ere. Scena prikazuje brod u obliku falusa, a njemu nasuprot je naga žena raširenih nogu. Sadržajno je anticipirao rješenja iz grčke i rimske umjetnosti i mitologije, no naše je mišljenje da je ovdje riječ o simboličkom narativnom prikazu kojemu je zadaća veličati i na osebujan način objašnjavati liburnsku pomorsku tradiciju. Iz detalja na reljevu, u brodu, moguće je prepoznati šivanu *liburnu* koja je usmjerena prema nagoj ženi (Liburnija?) i uplovjava u njeno međunožje. Sasvim je izvjesno da je ovdje riječ o luci (Skardona?) jer je žena lijevom rukom oslonjena na bitvu za privezivanje brodova. Pretpostavljamo da polukugla iza njenih leđa simbolizira Varvariju koja se nalazi nedaleko od Skardone, na uzvišenju Bribirske glavice, pa je cijela scena na ovom reljefu jasan i vrlo stari pokušaj interpretacije određenoga prostora u našoj prošlosti.

Završno ćemo upozoriti na još neke predmete koji progovaraju sličnim simboličkim jezikom, a koji su kod Liburna zastupljeniji negoli drugdje na istočnojadranskoj obali.

Two Bribir Reliefs with Lewd Contents

During the course of cataloguing and bringing together the Bribir stone monuments into a unique collection in the lapidarium at Glavica, two stone blocks with reliefs of an erotic content were observed. On one there is a simple, practically diagrammatic depiction, of coitus with a symbolic message of the cult of fertility, while the other in a very explicit manner transmits its message about the importance of seafaring for the Liburnian economy and society as a whole.

The circumstances in which these reliefs were originally found are poorly known. We know nothing of the first, while the second was found as spolium in the wall of some building on Tjemen. In the studies about the Bribir monuments, both of these reliefs have on the whole flown under the radar of previous researchers, although finds of such content in our archaeology are not particularly frequent. We think, and in the paper we shall attempt to explain this, that the first relief is an exceptional example of pre-Roman, i.e., Liburnian, carving, and illustrates the contracts with the peoples of the Mediterranean very well. In its visual work it is close, for example, to the many stelae of the Daunians, and similar motifs in situla art, but in terms of iconography and symbolism to productions in the Etruscan, Egyptian and Mesopotamian cultures of the last two millennia of the old era.

The second relief is much more substantial. In the craftsmanship of its carving it is close to the previous one, and we assume that this example too was a product of local workshops, and that it is somewhat younger, and belonged to the last centuries of the old era. The scene shows a phallus-shaped ship, with, opposite it, a naked woman with legs apart. In content it anticipated approaches from Greek and Roman art and myth, but our opinion this is a symbolic narrative depiction the task of which was to aggrandise and in a special way to explain the Liburnian maritime tradition. From details on the relief, it is possible to recognise on the ship the sewn *liburna* that is heading for the naked lady (Liburnia?), putting into her crotch. It is very clear that what is concerned here is a port (Skardona) for the woman on her left arm is leaning on a bollard. We assume that the

hemisphere behind her symbolises Varvaria, which is not far away from Skardona, on the elevation of Bribirska Glavica, and the whole scene on this relief is a clear and very old attempt at an interpretation of a certain space in our past. In closing we shall draw attention to some other objects that speak out with a similar symbolic language, more to be found among the Liburni than anywhere else on the eastern coast of the Adriatic.

Breaking the glass ceiling of late antique Christianity in the Dalmatian hinterland: Chronostratigraphy of the Bribir rotunda church complex

This paper has a twofold objective: to associate dates to the building stratigraphy of the Bribir rotunda church and to contextualise its basic architectural features into the chronotypology of circularly planned monuments of late antique Christian architecture. The presentation has two sections. Ancillary to the latter, the former part focuses on chronology. However, along with an argumentative presentation of dates, this part engages also in a brief heuristic discussion on the relevance of the choice of methods of archaeological dating adopted in establishing the chronology of the rotunda. The second part discusses critically the main analytic models that shaped the study of antique, late antique and early mediaeval rotundas, whilst putting into perspective the ground-breaking dating of Bribir's rotunda. As any serious attempt toward a geotypology of late antique Christian rotunda-type buildings in Central-Eastern Europe is hindered by the extremely limited corpus and the poor excavation methods applied to these monuments, this paper can only offer a critical appraisal and a *status quae*stionis.

Nove spoznaje o ranom kršćanstvu u dalmatinskom zaleđu: kronologija i stratigrafija crkvenog kompleksa bribirske rotunde

Rad ima dvojaki cilj: povezati datume dobivene istraživanjima sa stratigrafijom bribirske rotunde te kontekstualizirati osnovne graditeljske značajke s kronotipologijom građevina centralnog tipa kasnoantičke kršćanske arhitekture. Izlaganje sadrži dva dijela. Prvi dio odnosi se na kronologiju. Međutim, uz argumentirano iznošenje datuma, ovaj dio uključuje i sažetu heurističku raspravu o važnosti izbora metoda arheološkog datiranja korištenih pri uspostavljanju kronologije rotunde.

U drugom se dijelu kritički raspravlja o glavnim analitičkim modelima koji su utjecali na proučavanje antičkih, kasnoantičkih i rano-srednjovjekovnih rotunda, s posebnim obzirom na novo datiranje bribriske rotunde. Poput svakog ozbiljnog pokušaja usmjerenog na geotipologiju kasnoantičkih kršćanskih rotunda u srednjoistočnoj Europi, otežanog izrazito ograničenim izvorima i neprikladnim metodama iskopavanja, ovaj rad donosi tek kritičku procjenu i stanje istraženoštiti.

Seeing the Unseen. Geophysical prospecting in Bribir

In 2014 ArcheoRes team conducted a geophysical survey in the Bribirska glavica archaeological area. The geophysical survey covered almost the entire surface of the archaeological site with multiple tools, providing an integrated, non-destructive and non- intrusive approach to map buried features. The survey was completed using Cesium Vapour Magnetometer by Geometrics and GPR by Måla GeoScience along straight profiles into a set of regular square grids of 20 meters side oriented along the main axis of the hill. Magnetic anomalies have been identified on a grey scale raster map and they have been referred to archaeological structures on the basis of their geophysical values and orientation with respect to other known structures. Furthermore, the analysis of the GPR data allowed recovering more information about structures already identified with the magnetometer, in particular concerning the depth of stratigraphic layers. In this paper we will present results of geophysical surveys and we will discuss further application scenarios of geophysical surveys in this particular archaeological area of Croatia.

Vidjeti neviđeno. Geofizički nalazi na Bribiru

Godine 2014., ArcheoRes ekipa obavila je geofizičko istraživanje na lokalitetu Bribirska glavica. Geofizičko ispitivanje obuhvatilo je gotovo čitavu površinu arheološkog lokaliteta s različitom opremom. Svi tako prikupljeni rezultati o zakopanim strukturama dobiveni ne-destruktivnim i ne-intruzivnim pristupom su mapirani i objedinjeni u jedinstvenu bazu podataka. Istraživanje je obavljeno koristeći cezijev magnetometar i georadar (GPR) Måla GeoScience po ravnim profilima podijeljenim u mrežu pravilnih kvadrata veličine 20 x 20 m, orientiranih prema glavnoj osi brda. Magnetske anomalije su identificirane na sivoj skali rasterne mape i referencirane su prema arheološkim strukturama na bazi njihovih geofizičkih vrijednosti i orientacije prema drugim, već poznatim strukturama. Analiza vrijednosti dobivenih GPR-om također je omogućila uspoređivanje i povezivanje magnetometrijskih podataka s otprije poznatim dubinama stratigrafskih slojeva. U ovom radu prezentirat ćemo rezultate geofizičkog istraživanja i diskutirati o daljnjoj primjeni geofizičkih istraživanja u arheologiji u ovom dijelu Hrvatske.

Daniel DŽINO

Between Varvaria and Breberium: Late Antiquity and the Early Middle Ages at Bribirska glavica. Discussing urbanism of the settlement on Bribirska glavica

This paper will discuss the problematic issue of the continuity and discontinuity of the settlement between Late Antiquity and the Early Middle Ages at the site of Bribirska glavica. The problem of cultural and population continuity or discontinuity in post-Roman Dalmatia between the 7th and 9th century, outside of surviving Adriatic cities such as Iader or Spalatum, is vital to explaining the cultural transition and transformation that took place in this period. The majority of the existing explanations usually interpret the problem within the framework of the 'Slav migrations', assuming a Slavic migratory 'flood' in the 7th century and seeing it as the main cause of the discontinuity with antiquity. However, recent interpretations of these events as a complex process of population movement, cohabitation and identity shifts have opened the door for more subtle interpretations that are more attuned to contemporary scholarship in other parts of the post-Roman world.

The material evidence about this period that has thus far been provided by the excavations and accidental finds on Bribirska glavica and its immediate surroundings is very modest, and written or epigraphic sources are almost non-existent. Taken together, the evidence is ambiguous and can be interpreted as evidence for either continuity or discontinuity of settlement at this site. While this paper will not be able to provide a definitive answer to this question of continuity or discontinuity, it will critically discuss the existing evidence and suggest some possible explanations, thereby contributing to the existing debate from a micro-historical perspective.

Između Varvarije i Breberiuma: Kasna antika i rani srednji vijek na Bribirskoj glavici. Promišljanja o urbanizmu naselja na Bribirskoj glavici

Ovaj će referat diskutirati problem kontinuiteta i diskontinuiteta između kasne antike i ranoga srednjeg vijeka na lokalitetu Bribirska glavica. Problem kulturnog

i populacijskog kontinuiteta ili diskontinuiteta u post-rimskoj Dalmaciji između 7. i 9. stoljeća, s izuzetkom malobrojnih priobalnih gradova koji preživljavaju, poput Zadra ili Splita, vrlo je bitan za objašnjenje procesa kulturnog preobražaja koji se događa u ovom razdoblju. Većina postojećih interpretacija funkcionira unutar paradigmе "seobe Slavena", koja pretpostavlja slavenski populacijski val u 7. stoljeću i vidi ga kao glavni uzrok diskontinuiteta s antikom. Nedavne interpretacije ovih događaja kao kompleksnog procesa populacijskih pokreta, kohabitacije i identitetskih promjena omogućavaju interpretacije koje su sukladne suvremenim znanstvenim raspravama o drugim post-rimskim područjima.

Materijal i saznanja o ovom razdoblju dobiveni kroz iskopavanja i slučajne nalaze na Bribirskoj glavici i njezinom bližem okruženju, u ovom su trenutku vrlo skromni, a pisana svjedočanstva i epigrafski nalazi skoro nepostojeći. Uvezši skupa, materijal je dvosmislen i može biti interpretiran kao dokaz i kontinuiteta, i diskontinuiteta na ovom lokalitetu. Iako ovaj referat neće biti u stanju ponuditi definitivan odgovor na pitanje, kritički će preispitati postojeće nalaze i sugerirati neka objašnjenja, čime će se pridonijeti postojećoj debati s mikro-povjesne perspektive.

Kristina JELINČIĆ VUČKOVIĆ – Ivana OŽANIĆ ROGULJIĆ

Roman pottery from Bribirska glavica, excavations 2014 - 2015

During the recent archaeological excavation special attention was given to the study of pottery which dates from prehistory to middle ages. In this paper we will present Roman pottery from stratigraphical contexts excavated in 2014 and 2015. Pottery is dated from 1st to 5th CE. Range of pottery groups is typical for eastern Adriatic sites. Italian import of the 1st CE is represented with *terra sigillata* and *thin walled pottery*. Amphorae, coarse pottery and table ware of African origin are the most represented group. Coarse ware and amphorae from eastern Mediterranean are present on the site from 1st to 5th CE.

Adriatic and possible eastern Adriatic production of pottery is also documented on the site. Pannonian pottery from 2nd CE is also present.

Roman pottery from excavations at Bribirska glavica gave important data about imports and trade connections of the Mediterranean world.

Rimska keramika s Bribirske glavice, istraživanja 2014. – 2015. godine

Tijekom novih arheoloških istraživanja posebna pažnja je poklonjena proučavanju keramike koja potječe iz razdoblja prapovijesti do srednjeg vijeka. U ovom radu predstaviti ćemo rimsku keramiku iz slojeva istraženih tijekom 2014. i 2015. godine, datiranu od 1. do 5. stoljeća. Sva pronađena keramika uklapa se u repertoar tipičan za istočnu obalu Jadrana. Italiski importi 1. stoljeća predstavljeni su *terom sigilatim* i *keramikom tankih stijenki*. Najzastupljeniju keramiku čine amfore, gruba i stolna keramika afričkoga podrijetla. Gruba keramika i amfore, koje su proizvedene na istočnom Mediteranu, prisutne su na terenu od 1. do 5. stoljeća.

Među keramikom s lokaliteta, uočeni su i nalazi moguće jadranske i istočnojadranske proizvodnje. Također je zastupljena i panonska keramika iz 2. stoljeća.

Rimska keramika s istraživanja Bribirske glavice dala je vrlo važne podatke o uvozu i trgovačkim vezama na Mediteranu.

Scandinavia and the Balkans: Notes on two recently discovered artefacts from Bribir

An inscription containing a Scandinavian toponym and two triangular bronze bowls of Irish origin were discovered in 2015 during the excavations carried out below the floor of the graveyard church of Sts Joachim and Ann. The goal of this exploratory paper is to both present these objects and discuss their relevance and usability as historical sources. For want of models able to shed light on the chain of contexts to which these artefacts belonged prior to their burial, this paper limits itself to a review of the material record documenting the contacts between the north-west of the continent and the Balkan and peri-Balkan area in the Vendel Period and the early Viking Age.

Skandinavija i Balkan: napomene o dvama nedavno otkrivenim artefaktima s Bribira

Natpis koji sadrži skandinavski toponim te dvije trokutaste brončane zdjele irskog podrijetla, pronađeni su u grobu ispod crkve sv. Joakima i Ane tijekom istraživanja 2015. godine. Cilj ove istraživačke studije je prezentirati ove nalaze i raspraviti njihovu relevantnost i korisnost kao povijesnog izvora.

Za potrebu modela koji će osvijetliti lanac konteksta kojem su ovi artefakti pri-padali prije njihovog deponiranja u zemlju, studija se ograničava na pregled materijalnih svjedočanstava koji dokumentiraju kontakte Balkana i peri-balkanskog prostora sa sjeverozapadom kontinenta u vendelskom i ranom vikinškom razdoblju.

Još jedan vladarski natpis

Tijekom arheoloških istraživanja unutrašnjosti crkve sv. Joakima i Ane na Bribirskoj glavici, 2015. godine, prilikom čišćenja novovjekovne grobnice uz sjeverni zid prezbiterija crkve, pronađen je ulomak kamenog spomenika s dvostrukim natpisom; na široj stranici nalazio se duži natpis u četiri reda, koji prema paleografskim značajkama pripada ranijoj fazi, te kraći natpis na užoj strani istoga ulomka o kojem će biti riječ u ovom izlaganju. Pretpostavka je da je ulomak u svojoj primarnoj funkciji pripadao sarkofagu te da je duži natpis bio njegov dio. Kraći je natpis uklesan u jednom redu po užem rubu sarkofaga kada mu je odstranjeno dno te je tako prerađen iskorijšten kao okvir vrata prilikom rano-srednjovjekovnog preuređenja rotunde. Na sličan način i u istu svrhu upotrijebljen je i jedan sarkofag pronađen prilikom istraživanja sakralnog kompleksa u Le-purima, a na njemu se nalazi natpis datiran u Branimirovo vrijeme. Prema toj i nekim drugim analogijama, kraći natpis na bribirskom ulomku također se može datirati u Branimirovo doba, pa je to sedmi natpis iz Dalmacije, koji spominje toga hrvatskog vladara. Dio istoga spomenika je i ulomak pronađen prilikom istraživanja srednjovjekovnih kuća na Bribiru 1986. godine, a nalazi se u lapidariju na Bribirskoj glavici. Iako se taj ulomak izravno ne spaja s onim koji je otkriven 2015. godine, prema epigrafičkim osobinama obaju natpisa, može se zaključiti da su oba fragmenta pripadala istoj cjelini.

Yet another inscribed fragment recording a Croatian ruler

A fragment of limestone found in the campaign of 2015 of the excavations of the church of SS Joachim and Ann on Bribirska glavica was discovered in a tomb placed along the northern wall of the sanctuary. The fragment contained two inscriptions; the longer one, probably belonging to the earlier phase, and the shorter one, which will be the object of this discussion.

It is presumed that the fragment originally represented an inscription on the sarcophagus, which was later used as a doorframe in the Early Medieval refurbishment of the rotunda, and in that period a new inscription was carved on its narrow side. Similar fragment of the reused sarcophagus with its bottom carved

off was found during the excavations of the archaeological site of Lepuri, and it was bearing an inscription on its narrow side which was dated to the time of Branimir's reign. According to this and some other analogies, the shorter inscription on the Bribir fragment can also be dated to the time of Branimir's reign, which would make this inscription the seventh example of Branimir's inscriptions. A part of the same context is represented by the smaller fragment discovered on Bribirska glavica in 1986. Although it is not possible to connect the two fragments directly, obvious similarities of the both inscriptions designate them to the same whole.

Ante MILOŠEVIĆ

Nova inačica trokutastog zabata oltarne ograde u predromanici Dalmacije

U sezoni 2015. godine *Projekta Varvaria / Breberium / Bribir*, u najdonjim slojevima rotunde, iskopana je greda od vapnenca s natpisom u donjoj zoni (...IERI ROCAVI... = FIERI ROGAVIT) i nizom kuka u gornjoj. Nesumnjivo je da pripada ranosrednjovjekovnom razdoblju i vjerojatno je da svjedoči tadašnje preuređenje rotunde.

Zanimljivost na toj gredi su izrazito koso otklesani njeni uži bočni krajevi koji uz to imaju i rebra za konstruktivni spoj s drugim elementima oltarne ograde. Među skulpturama u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji takvi detalji su i prije uočeni, no protumačeni su kao trokutasti nadvoji nad vratima ili kao vodoravni arhitravi u gornjoj zoni oltarnih ograda. Stariji i istovremeni likovni predlošci i nekoliko skulptura s istim svojstvima iz Trentina i Bavarske ukazuju na mogućnost da je novi nalaz s Bribira (kao i nekoliko drugih, slično koncipiranih iz Dalmacije), uistinu specifično izveden trokutasti zabat oltarne ograde sastavljen od dviju kosih kamenih greda.

New Type of Triangular Gable of the Altar Screen in Dalmatian Preromanesque Art

A limestone architrave bearing inscription (...IERI ROCAVI... = FIERI ROGAVIT) in the lower zone, and a series of hooks in the upper one, was found during the excavation season 2015 of the project *Bavaria / Breberium / Bribir*. It was found in one of the lower layers of the rotunda and doubtlessly belongs to the Early Medieval period, and witnesses the refurbishment of the rotunda's interior that took place in that period. The interesting part of the architrave is its diagonally cut shorter edges, which also contain ribs serving the constructional attachment with the other elements of the altar screen. That sort of detail has already been noticed in the art of the Early Medieval Dalmatia, but it was interpreted as a triangular door lintel or as a horizontal architrave in the upper zone of the altar screen. Older and contemporary visual templates and a couple of sculptures with similar features from Trentino and Bavaria indicate the possibili-

ty that this new finding from Bribir (as well as few others with Dalmatian provenance expressing similar concept) presents specifically executed triangular altar screen gable containing two slanting stone beams.

Miljenko JURKOVIĆ

Ponovo o dalmatinskim šesterolistima

Svako novo arheološko istraživanje izvedeno suvremenim metodama, uz korištenje novih tehnologija, izuzetna je prilika za preispitivanje ranijih saznanja, kao i za revalorizaciju određenih grupa spomenika. Nova istraživanja polikonhalne crkve na Bribiru donose izvanredne rezultate, što otvara mogućnosti propitivanja ranije iznesenih stavova o čitavoj grupi dalmatinskih polikonhalnih crkava.

Iako su istraživanja na Bribiru još u tijeku, već se može u prvom redu preispitati podrijetlo forme i funkcija. U nedostatku čvrstog kronološkog uporišta u nestaloj zadarskoj rotundi sv. Krševana, datacija bibrirske crkve u kasnu antiku, svakako, potvrđuje ranije iznesene pretpostavke o kasnoantičkom podrijetlu i genezi oblika kao i njegovih funkcija. To istovremeno baca i novo svjetlo na davnašnje pretpostavke drugih istraživača o mogućim uzorima (Dioklecijanov mauzolej i zadarska krstionica).

U posljednjim sintezama o dalmatinskim šesterolistima, neki su komparativnim analizama skulpture čvrsto datirani, pa je došlo i vrijeme da se napravi nova kronološka sekvenca za sve nam danas poznate polikonhalne crkve. Jednako se tako mogu proširiti spoznaje o funkcijama tih rotundi, kao i njihovih aneksa.

Once more on Dalmatian Polyconchal Churches

Every new excavation based on contemporary methods and new technologies is a good opportunity to question former knowledge and to re-evaluate other comparable monuments. The new research of the rotunda in Bribir allows us to enlarge our former thoughts on Dalmatian polyconchal churches.

Even if the fieldwork on Bribir is still going on, it is already possible to strengthen our former thoughts on the origins of the forms and functions. The datation of the Bribir rotunda into late Antiquity confirms a supposition formulated earlier on the possibility of a late antique origin and genesis of the form and its functions, a supposition based on the position in the outskirts of Zadar of the long ago dismantled rotunda of St Chrysogonus. The Bribir excavation also throws new light on possible models for the polyconchal churches formulated by other scholars.

From the last synthesis on Dalmatian rotundas, some were firmly dated by comparative analysis of their liturgical furnishings. It is time to revise the chronological sequences for all known such churches, as to extend the understanding of their functions, as well as of their annexes.

Elementi skulpturalnog ukrasa prve faze franjevačke crkve na Bribiru

Tijekom sređivanja bribirskog lapidarija (u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i na Bribirskoj glavici) izdvojeno je desetak ulomaka vrlo zanimljivih romaničkih skulptura. Sve su pronađene na Dolu, u ruševinama crkve sv. Marije, početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća, a u literaturi su do sada samo uzgred spomenute. Riječ je o elementima luka portalna, o ulomcima obostrano ukrašene tranzene ili perforirane lunete, te o kapitelima i bazama stupova. Osobito su zanimljivi ažurirani fragmenti s pernatim zmajevima ili lavovima s tijelima izvijenim do ornamentalne razine. Zbog njihovih očitih stilskih i likovnih usporedbi s kapitelima iz dalmatinskih i južnotalijanskih gradova tumači se da su i bribirski ulomci s takvima ukrasima dijelovi kapitela.

Dosadašnja istraživanja kapitela s motivima isprepletenih povijuša i prikazama iz srednjovjekovnog bestijarija pretpostavljaju da su im prototipovi u mediteransko-bizantskoj tradiciji južne Italije, gdje su najstariji primjeri izvedeni na ciborijima u Bariju (između 1228. i 1233.) i Bitontu (1240.) te da su odatle, dodatno stilizirani, prenijeti u Split (ambon katedrale iz 1257.), Trogir (ambon katedrale iz druge polovine 13. stoljeća) i na Bribir. S obzirom na to da se dalmatinski primjeri mogu i radionički uspoređivati, vjerojatno je da su svi približno istovremeni. Takva pretpostavka otvara i problem datacije crkve sv. Marije na Bribiru za koju se uobičajeno misli da je sagrađena oko 1300. godine. Po svemu sudeći, to se moglo dogoditi i koje desetljeće ranije, možda već na samom početku vladavine najmoćnijega Šubića – Pavla I. Bribirskoga – koji je od 1274. godine postao i primorski ban postupno podvrgnuvši svojoj vlasti sve dalmatinske gradove i priobalna područja. Već na početku vladavine, 1272., bio je knez Trogira, a 1273. godine i knez Splita, preuzevši te funkcije od članova svoje obitelji koji su ih i ranije obnašali.

Elements of the Sculptural Ornaments of the First Phase of the Franciscan Church at Bribir

While the Bribir lapidarium was being put in order (in the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split and at Bribirska Glavica) some ten fragments of very interesting Romanesque sculptures were picked out. All of them were found at Dol, in the ruins of the Church of St Mary, at the beginning of the 1960s. In the literature to date they have been mentioned only in passing. They included elements of the arches of the portal, fragments of a lattice or perforated lunette decorated on both sides and capitals with the bases of columns. Particularly interesting are updated fragments with feathered dragons or lions with bodies curved to the extent of ornamentality. Because of their clear stylistic and visual comparisons with the capitals of Dalmatian and Southern Italian cities, the Bribir fragments with such fragments are also interpreted as parts of capitals. Previous research into capitals with motifs of interwoven tendrils and depictions of the medieval bestiary have assumed that their prototypes are in the Mediterranean-Byzantine tradition of Southern Italy, where the oldest examples have been worked on ciboria in Bari (between 1228 and 1233) and in Bitonto (1240), and that from there, additionally stylised, they were transferred to Split (the ambo of the cathedral of 1257), to Trogir (the cathedral ambo of the second half of the 13th century) and Bribir. Since these Dalmatian items can be compared in terms of workshop, it is likely that they are approximately contemporaneous. Such a hypothesis starts up the problem of dating the Church of St Mary at Bribir, usually thought to have been built about 1300. From all accounts, this might have happened a decade or two earlier, perhaps at the very beginning of the rule of the most powerful of the Šubićes – Pavao I of Bribir, who from 1274, having become maritime Ban, gradually brought under his rule all the Dalmatian cities and coastal area. Right at the beginning of the rule, in 1272, he was mayor of Trogir, and in 1273 mayor of Split, taking on these offices from members of his family who had held them earlier.

Spiciens a lon ge ecce inde
o de i potentiam ue m en tem

Nikola JAKŠIĆ

Ban Pavao, naručitelj umjetnina

Uz ime bribirskoga gospodara, bana Pavla Šubića, mogu se izravnije povezati neke umjetnine koje su nastale na početku 14. stoljeća, a danas se čuvaju u umjetničkim zbirkama Zadra, Nina i Šibenika. Poneko od tih umjetničkih ostvarenja obogaćeno je natpisom na kojem se ban Pavao Šubić spominje kao darovatelj, dok se u nekim drugim slučajevima, ponajviše na osnovi općih okolnosti nastanka samog djela, pokušava dokazati da mu je upravo ban Pavao bio naručitelj. Pojedina od tih ostvarenja – a riječ je o zlatarskim izrađevinama, oslikanim rukopisima i slikama na dasci – kvalitetom izrade spadaju u sam vrh umjetničkih ostvarenja u Hrvatskoj na početku 14. stoljeća.

Ban Pavao, client for artworks

Some of the artworks that were created at the beginning of the 14th century can be connected fairly directly with the name of the lord of Bribir, Ban Pavao Šubić. Today they are kept in art collections in Zadar, Nin and Šibenik. One or two of these works are enhanced with an inscription in which Ban Pavao Šubić is mentioned as donor, while in other cases, mostly pursuant to the general circumstances of the origin of the work, an attempt is made to show that they were ordered by Pavao. Some of these pieces, goldsmith works, illuminated manuscripts and paintings on panel, in the quality of their workmanship are among the top artistic creations in Croatia in the early 14th century.

Augur et panis sumus alleluia. *Fratres fratres*

Potes a secundum admodum dicitur. *Cum*
comitatu iacob. *coetibus nos misericordia*
et abundabimur. *reverentia et quicunque en-*

*bitur et habet omnia et certe nos. *et* Augu-*

*stus et misericordia. *reverentia et qui-**

*bet omnia. *et* Augstus et misericordia. *et* Augstus*

*et misericordia. *et* Augstus et misericordia.*

Dicitur illis fratibus. *et* Augstus et misericordia.

Ecce dies uerbi
et festa leti-
tiae sapientie et
misericordie.

Inveni illis frat-
atribus. *et* Augstus et
misericordia.

Propterea est ne
cuius. *et* Augstus et
misericordia.

Intervenit vero
et misericordia.

Demone et tem-
tem. *et* Augstus et misericordia.

Et ecce lagarto quidam.

Cui de pueris an-
tus non mundus et

Illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

reni. *et* illi autem accepimus reportem uicium et
misericordia prius. *et* amarit bar. *et* obsequi. *et*

4. *et* portavimus tradidimus te angelu uirgo amorem

4. *et* suscipimus et in amorem et amorem et amorem

4. *et* facimus et amorem

4. *et* et ecce lagarto quidam

4. *et* cui de pueris an-

4. *et* tuis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

4. *et* illis qui sicut in
lata brevitate
laquo mortis huius
sunt qui septem. *et*

Mladen ANČIĆ

Bribir u kasnosrednjovjekovnoj mreži neagrarnih naselja

Autor u raščlambi polazi od postavke da su na kasnosrednjovjekovnom Bribiru bile fokusirane različite društvene funkcije u sklopu širega prostora obalnog po-jasa središnjega Jadrana i njegova dubljeg zaleđa. Oslanjajući se na razmatranja o centralitetu i mrežama koje iz toga proizlaze, autor pretresa kako pisane tra-gove iz razdoblja od druge polovine 13. do kraja 15. stoljeća, tako i materijalne tragove koji se pojavljuju kao rezultat arheoloških istraživanja. U raščlambi se uzimaju u obzir kultne funkcije, one gospodarske, kao i funkcije u održavanju društvenih mreža toga doba, pri čemu se pozornost posvećuje i dinamici pro-mjena koja su nosila društvena gibanja na širemu prostoru. U razmatranje se uzimaju i slučajevi u kojima su zasvjedočeno uložena relativno velika sredstva u izradbu reprezentativnih primjeraka proizvoda umjetničkoga obrta. Ta, za ovakav tip naselja, relativno neuobičajena praksa, promatra se kao jedan od eleme-nata za prosudbu važnosti Bribira u mreži neagrarnih naselja.

Bribir in the Late Medieval Network of Non-Agrarian Settlements

This analysis starts off from the premise that in late medieval Bribir various social functions were focused, in the context of the wider space of the coastal strip of the central Adriatic and its deep hinterland. Drawing on a consideration of the centrality and the networks that derived from this, both written traces from the period from the second half of the 13th to the end of the 15th century and mate-rial traces that appear as the result of archaeological research have been searched. The analysis takes into consideration cult functions, both economic and those there for the maintenance of the social networks of the period. Attention is devoted to the dynamics of the changes that were brought by social move-ments in the wider space. Taken into consideration are cases in which it can be seen that relatively large resources were invested in the making of prestigious productions of fine crafts. This practice, relatively uncommon for this type of settlement, is seen as one of the elements for the assessment of the importance of Bribir in the network of non-agrarian settlements.

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ

Tajna orlovskega krila

Zaslužni povjesničar, dr. sc. Miroslav Kurelac iznio je u javnost podatke o raspravi što ju je otac hrvatske kritičke historiografije, Trogiranin Ivan Lučić, vodio s Petrom Zrinskim – dijelom i preko njegova dvorskog povjesničara, oca Forstalla. Pozivajući se na vlastiti uvid u grbove Šubića Bribirskih na kamenim spomenicima u dalmatinskim gradovima i na pečatima isprava, Lučić je Zrinskome dokazao podrijetlo njegove loze od bribirskih knezova. Lučićeva su pisma sačuvana u ostavštini Zrinskih, a u Hrvatski državni arhiv su dospjela kad je dio zrinsko-frankopanske baštine, koji se odnosi na hrvatske zemlje, vraćen iz bečkog Ratnog arhiva.

M. Kurelac objavio je dio prepiske, no slikovni prilozi koji su ju pratili još nisu objavljeni.

Prikazat ćemo opširnije cijelu prepisku i crteže grbova koji ju prate.

Secret of the Eagle's Wing

The distinguished historian Dr Miroslav Kurelac put forward details about the debate that the father of Croatian critical historiography, Ivan Lučić of Trogir, had with Petar Zrinski, partially via the latter's court historian, Father Forstall. Invoking his own insight into the coat of arms of the Šubićes of Briber on stone monuments in Dalmatian cities and on the seals of documents, Lučić proved to Zrinski the origin of his line from the princes of Briber. Lučić's letters are kept in the Zrinski Papers and found their way into the Croatian State Archives as part of the Zrinski-Frankopan papers relating to the lands of the Croats restored from the War Archives in Vienna.

Dr Kurelac published part of the correspondence, but the pictorial attachments that accompanied it have not yet been made public.

We shall show in some detail the whole of the correspondence and the drawings of the coats of arms that go with it.

Bone fractures in the late medieval Bribirska glavica site

The Bribir archaeological site is well-known for its rich past, material heritage and large number of skeletons that were excavated from it. The cemetery contains numerous individual graves as well as collective, possibly family graves. A comparative analysis was conducted in order to determine trauma frequencies and distribution in the recovered skeletal series, and to ascertain how values from Bribirska glavica correspond to those recorded in other eastern Adriatic sites. A sample of 48 skeletons from individual graves consisting of 31 males and 17 females was analyzed for the frequency and patterning of bone traumas. Data were collected for the complete skeleton, individual long bones, the craniofacial region and by type (perimortem vs. antemortem) of injury. The results show that the Bribir sample exhibits significantly higher trauma frequencies when calculated by skeleton than those recorded in a composite Late antique ($\chi^2=10.76$; $P= 0.001$), and a composite Early medieval ($\chi^2=3.72$; $P= 0.005$) series, as well as higher fracture frequencies than those recorded in a composite Late medieval series (37.5% vs. 24.9%; $\chi^2=2.96$; $P= 0.08$) without, however, achieving statistical significance. The results also indicate high frequencies of craniofacial injuries in the Bribir series and a high frequency of perimortem fractures: 6.25% of all skeletons exhibit perimortem fractures. Analysis conducted by sex and age show higher trauma frequencies in males and a clear positive correlation between overall trauma frequencies and advanced age in both sexes. Collectively, the data from the Bribir series confirms the previously noted trend of increasing violence on the eastern Adriatic coast and its hinterland from the Late antique to the Late medieval period with the Bribir series exhibiting the highest trauma frequencies recorded in the Late Medieval period. Further osteological, archaeological and historical research is needed to determine the cause of these elevated trauma frequencies.

Frakture kostiju kasnosrednjovjekovnog stanovništva Bribirske glavice

Arheološko nalazište Bribir poznato je po svojoj bogatoj prošlosti, materijalnoj baštini i velikom broju kostura koji su тамо pronađeni. Groblje sačinjavaju brojni pojedinačni grobovi, kao i skupne, vjerojatno obiteljske grobnice. U radu je

33

provedena komparativna analiza učestalosti i distribucije trauma kako bismo: 1. ustanovili vrijednost ovih parametara na Bribirskoj glavici, i 2. usporedili te vrijednosti s rezultatima iz drugih istočnojadranskih nalazišta. Učestalost i distribucija trauma analizirana je na uzorku od 48 kostura iz pojedinačnih ukopa koje sačinjavaju dobro uščuvani kosturi 31 muškarca i 17 žena. Prikupljeni su podatci za učestalosti trauma na razini čitavih kostura, pojedinačnih dugih kostiju, kraniofacijalnog područja te prema tipu (permortalne odnosno antemortalne) ozljede. Rezultati analize pokazuju kako su u uzorku s Bribira traume značajno učestalije nego li u kompozitnom kasnoantičkom ($\chi^2 = 10.76$; $P = 0.001$), rano-srednjovjekovnom ($\chi^2 = 3.72$; $P = 0.005$) te kasnosrednjovjekovnom uzorku ($\chi^2 = 2.96$; $P = 0.08$) kod kojeg, međutim, jedino nije uočena statistički značajna razlika. Uzorci s Bribira također pokazuju visoku učestalost kraniofacijalnih i permortalnih (ozljeda koje nastaju u ili neposredno prije odnosno nakon trenutka smrti) frakturna: 6,25 % svih kostura ima permortalne frakture. Rezultati analize provedene prema spolu i dobi pokazuju veću učestalost trauma kod muškaraca te jasnu pozitivnu korelaciju između učestalosti trauma i povećane životne dobi kod obaju spolova. Zajedno, dobiveni podatci potvrđuju prethodno uočen trend porasta nasilja na istočnojadranskoj obali i u njenom zaleđu od razdoblja kasne antike do kasnoga srednjeg vijeka, s time da uzorak s Bribira pokazuje do danas najveću učestalost trauma zabilježenu u kasnom srednjem vijeku. Buduća osteološka, arheološka i povjesna istraživanja nužna su kako bi se odredio uzrok ovoj izuzetno visokoj učestalosti trauma.

Bioarchaeological perspective on the population buried at Bribirska glavica

As was the case with archaeological excavations at Bribirska glavica, anthropological analysis of the skeletal material buried at Groblje cemetery revealed some new insights into the life and death of the population that inhabited the area. It was a challenge to analyse the osteological material because most of the graves contained more than one individual along with commingled bones. The first step was to determine the minimum number of individuals (MNI) in a skeletal assemblage, and when possible the whole skeletons or well preserved skulls were separately analysed. The minimum number of 217 individuals (152 adults and 65 subadults) was present in the analysed skeletal sample. Sex and age were determined for 110 skeletons. The sample comprising of 38 subadults, 20 females, and 52 males shows unequal ratio 0.73:0.38:1 with the evident underrepresentation of females.

Taphonomy, which refers to the natural or intentional processes that alter the body after death, was observed for each skeleton. Preservation of the cortex varied from very poor to excellent. Traces of animal activity (rodent gnawing) were detected on 28.2% of individuals. It was for the first time that this process was recorded in such a high percentage in any Croatian skeletal sample.

Several pathological conditions (indicators of subadult stress –cribra orbitalia and linear enamel hypoplasia, as well as indicator of non-specific infectious diseases – periostitis), were recorded. Relatively high frequencies of these pathologies (25.8% of cribra orbitalia, 60% of linear enamel hypoplasia, and 40% of non specific periostitis) suggest poor living conditions and low health standard. Some of the factors responsible could have been iron deficiency anaemia, infectious diseases, inadequate diet and parasitical infections. In this context, special attention was given to infectious diseases recorded in the sample. Possible and certain cases of leprosy were found in 11 individuals and tuberculosis in only one individual.

34

Bioarheološka slika stanovništva pokopanog na Bribirskoj glavici

Jednako kao i arheološka istraživanja na Bribirskoj glavici, antropološke analize ljudskoga koštanog materijala koji potječe s nalazišta Groblje dale su nova saznanja o životu i smrti populacije koja je nastanjivala ovo područje. Analiza ovog materijala je bila izazov jer je većina grobova sadržavala kosti više pokojnika koje su bile pomiješane. Prvi korak bio je odrediti najmanji broj osoba u koštanom uzorku, a nadalje, ako je to bilo moguće, zasebno su analizirani izdvojeni kosturi ili dobro sačuvane glave. U uzorku je prisutno najmanje 217 osoba (152 odrasle osobe i 65 djece). Spol i starost određeni su na 110 osoba, od kojih je 38 djece, 20 žena i 52 muškarca. Ovakav omjer 0,73 : 0,38 : 1 pokazuje očitu podzastupljenost žena u uzorku.

Za svaki su kostur evidentirane tafonomске promjene koje se odnose na prirodne i namjerne procese koji djeluju na tijelo nakon smrti. Sačuvanost kostura varira od loše do odlične, a najveća se zanimljivost odnosi na tragove životinjske aktivnosti (glodavaca) koji su zamijećeni na 28,2 % kostura. Takav visoki postotak je po prvi put zabilježen u nekom koštanom uzorku iz Hrvatske.

Također su zabilježene određene patologije: pokazatelji subadultnog stresa (cribra orbitalia i hipoplazija zubne cakline) te nespecifičnih zaraznih bolesti (periostitis). Relativno visoke učestalosti ovih patologija (25,8 % cribræ orbitaliae, 60 % hipoplazije zubne cakline i 40 % nespecifičnog periostitisa) sugeriraju loše životne uvjete. Neki od mogućih odgovornih faktora su anemija uzrokovana nedostatkom željeza, zarazne bolesti, neadekvatna prehrana i parazitizam. U tom kontekstu, posebnu važnost imaju zarazne bolesti evidentirane u uzorku s Bribirske glavice: 11 mogućih i sigurnih slučajeva lepre te jedan slučaj tuberkuloze.

Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ

Desetljeće seminara za mlade: "Varvaria – Kroz tisućljeća mediteranske kulture u Hrvatskoj"

Proteklo je cijelo desetljeće otkako je u Skradinu i na Bribirskoj glavici započeo seminar koji starijim osnovnoškolcima i mlađim srednjoškolcima prikazuje i prenosi vrijednosti hrvatske kulturne baštine. Seminar je pokrenut na inicijativu Katedre za staru povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od početka se ostvaruje uz potporu obaju muzeja nadležnih za Bribirsку glavicu, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i Muzeja grada Šibenika, i u suradnji s O. Š. Skradin. Radu seminara pomažu na različite načine brojne druge ustanove u kulturi, znanosti i turizmu.

Program seminara obuhvaća lektorate latinskog i grčkog jezika u punom rasponu od antike do novoga vijeka, arheološko-likovnu radionicu, obilazak lokaliteta na Glavici i drugih u okolini. Seminar je pohađalo preko stotinu djece.

Glavni nositelj projekta mreže baštinskih seminara za mlade je Institut Latina et Graeca iz Zagreba.

A Decade of Seminars for Young People: "Varvaria – Through a Millennium of Mediterranean Culture In Croatia"

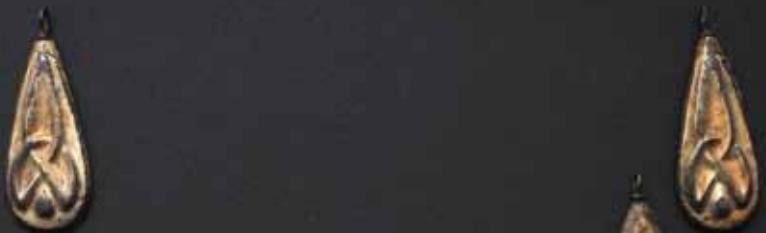
A whole decade has elapsed since a seminar started in Skradin and at Bribirska Glavica the aim of which was to show and transmit the values of the Croatian cultural heritage to upper primary school and lower high school children. The seminar was launched at the initiative of the Chair of Ancient History of the History Department of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb . From the beginning it has been run with support from both of the museums responsible for Bribirska Glavica, the Museum of Croatian Archaeological Monuments and Šibenik Municipal Museum, in collaboration with Skradin PS. Many other establishments in culture, scholarship and tourism have helped in various ways in the work of the seminar. The curriculum includes readings of Latin and Greek in a full range from Antiquity to the Modern Age, an archaeological and visual workshop, a tour of the site at Glavica and others in the vicinity. The seminar has been attended by more than a hundred children.

The main institution behind the project of the network of heritage seminars for young people is The Latina et Graeca Institute from Zagreb.

A photograph of a steep, rocky hillside. The slope is covered with patches of green grass and small, leafless trees. A long, low stone wall runs diagonally across the frame, starting from the bottom right and extending towards the top left. The rock face on the left side of the wall is light-colored and textured.

POSTERI
POSTERS

Joel MASON

Transport amphorae from Bribir (Graeco-Italic, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B and Dressel 2-4) and the Adriatic trade networks in Roman Dalmatia

Previous excavations at Bribirska Glavica have uncovered numerous fragments of 3rd century B.C. to 1st century A.D. amphora. This poster focuses on the following types: Graeco-Italic, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B and Dressel 2-4. These containers can be linked to the workshops located along the coast of the Adriatic Sea, specifically in the North-Eastern Italy and Northern Dalmatia. The present poster is the result of a catalogue of this amphoric group, which is meant to fill a large gap in the bibliography relating to Bribir. The chronology of these amphoric productions, already known but improvable thanks to the stamps left upon some of the fragments, contributes thus to the general chronology of Bribir. Indications from these stamps about the primary contents of the vessels add also to our knowledge of Vavaria's commercial profile, whilst a first tentative statistical overview of these amphorae might highlight variations in the influx of importations.

On a regional level, this data furthers our understanding of the greater trade network that included the Adriatic commercial routes and the Roman Dalmatian settlements.

Amfore s Bribira (grčko-italske, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B i Dressel 2-4) i trgovačka mreža na Jadranu u rimskoj Dalmaciji

Dosadašnja istraživanja na Bribirskoj glavici iznijela su na vidjelo mnoštvo ulomaka amfora datiranih u razdoblje od 3. stoljeća prije Krista do 1. stoljeća poslije Krista. Poster stavlja naglasak na sljedeće tipove amfora: grčko-italske, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B i Dressel 2-4. Ovi ambalažni proizvodi povezuju se s radionicama smještenim duž jadranske obale, naročito s onima u sjeveroistočnoj Italiji i sjevernoj Dalmaciji. Rad je proizašao iz kataloga amfora izrađenog s ciljem da se upotpuni arheološka slika Bribira. Postojeća kronologija navedenih

tipova amfora može se djelomično dopuniti na osnovi pečata pronađenih na Bribiru. Njima se također može dati i naznaka o izvornom sadržaju amfora, te stvoriti potpunija slika o trgovačkom profilu Varvarije. Statističkom obradom istih pokušavaju se istaknuti i promjene u intenzitetu uvoza. Na regionalnom nivou, dobiveni podatci unapređuju naše razumijevanje šire trgovačke mreže koja uključuje jadranske trgovačke putove i rimska dalmatinska naselja.

Istočnomediterska keramika s Bribirske glavice, iskopavanja do 2014. godine

Rimskodobno stanovništvo Bribirske glavice u prvim je stoljećima poslije Krista vrlo aktivna konzument istočnomediterskih proizvoda, što se posebice ogleda u nalazima keramičkog materijala. Ta rana stoljeća obilježava repertoar egejskog kuhinjskog posuđa: lonci, bikonične zdjele, šalice, vrčevi, tave i poklopci, kao vjerojatno sekundarni teret koji dolazi s primarnim, a to su vino i ulje sadržano u ambalažama poput amfora tipa Dressel 2-4, kasnorodskih amfora te amfora tipa Agora M54.

Od kraja 3. stoljeća, istočnomediterski proizvođači doživljavaju pad svoje tržišne konkurentnosti u odnosu na druge regije Carstva, što je na Bribirskoj glavici evidentirano prisutnošću tek nekolicine keramičkih ulomaka iz razdoblja 4. i dijela 5. stoljeća.

Ipak, od sredine 5. stoljeća, a ponajviše u 6. stoljeću, opaža se novi uzlet istočnomediterskih proizvoda. Proizvodi ove regije, posebice vino i ulje transportirano u kasnoantičkim amforama tipa LRA 1, LRA 2, LRA 4 i LRA 5, ponovno osvajaju konzumente antičkog svijeta, istočnog Jadrana, pa tako i stanovnike Bribirske glavice.

Eastern Mediterranean pottery from Bribirska glavica, excavations until 2014.

Roman population of Bribirska glavica in the first centuries AD was an active consumer of eastern Mediterranean products, which is particularly reflected in the ceramic finds. These early centuries were marked by assemblage of Aegean coarse ware: pots, biconical bowls, cups, jugs, pans and lids as a perhaps secondary cargo, traveling along with the primary products, such as wine and oil contained in Dressel 2-4 amphorae type, Late Rodian amphorae, and amphorae Agora M54 type.

From the end of 3rd century, eastern Mediterranean producers experienced a decrease in their market competitiveness in relation to some other regions of the Empire, which is also noticeable on Bribirska glavica from the recorded presence of only few ceramic fragments from 4th and the part of 5th century.

However, from the middle of the 5th century, and perhaps most notably in 6th century, the new rise of eastern Mediterranean products is evident. Products of this region, especially wine and oil transported in late antique amphoeae such as LRA 1, LRA 2, LRA 4, and LRA 5 types, were wining the consumers of the Roman world, the Adriatic, and thus the population of Bribirska glavica once again.

Nicola WESSELING

Ceramic Lamps from the excavations of Bribirska glavica

This poster presents un-published ceramic lamps of the 1st to the 5th century CE, from both the current 2014-2016 excavation and previous research at Bribirska glavica. Studies that are site specific allow a comprehensive view of the presence of various types within a geographic region and this study, albeit small, possesses the same advantage of set geographic research parameters. The ceramic fragments included in this study from the 2014-2016 seasons, are a further advantage due to the methodological recording of this material and accompanying stratigraphic contexts.

The typologies identified so far are predominately factory types, some with visible stamps, such as *Fortis* that would indicate a North Italian production. While it is common for these factory lamps to have been imitated in a province and have the factory stamp forged, this poster shall theorise that the ceramic lamps uncovered at Bribirska glavica are most likely an authentic import based ware. Other lamp types, ranging from Hellenistic to Late Roman, add to the study of occupation periods on Bribirska glavica and its participation in ancient trade networks. This poster invites a furthering of this study through fabric and archaeometric analysis, in order to better define the origin of ceramic material at Bribirska glavica.

Keramičke uljanice pronađene na Bribirskoj glavici

Posterom su prezentirane neobjavljene keramičke uljanice od 1. do 5. stoljeća. Pronađene su u tekućim istraživanjima 2014. – 2016. godine i u starijim istraživanjima Bribirske glavice. Istraživanja pojedinog lokaliteta dopuštaju cjelovitiji pregled prisutnosti tipova unutar geografske regije, te ovaj rad, iako malen, posjeduje jednake prednosti za postavljanje geografskih parametara takvog istraživanja. Keramički ulomci obuhvaćeni ovim radom, pronađeni u kampanjama 2014. – 2016. godine, u prednosti su jer se obrađivani materijal može povezivati s pratećim stratigrafskim kontekstom.

Do sada ustanovljeni tipovi uljanica pripadaju dominirajućim radionicama, neki s vidljivim oznakama, poput oznake *Fortis*, a što indicira sjevernotalijansku produkciju. Iako je uobičajeno da se ove uljanice u provincijama imitiraju s krivotvo-

renim pečatom, ovaj će poster pokazati da su keramičke uljanice pronađene na Bribirskoj glavici najvjerojatnije izvoran import. Druge vrste uljanica, s datacijom od helenističkog do kasnorimskog vremena, pridonose izučavanju života na Bribirskoj glavici i njenu participaciju u trgovačkoj mreži antike. Posterom se upozorava na potrebu nastavka ovih proučavanja putem analize sastava i arheometrijske analize, kako bi se preciznije definiralo podrijetlo keramičkog materijala.

Kulturno-povijesna topografija Bribira Cultural and historical topography of Bribir

1. Novi put - srednjovjekovno groblje
1. Novi put - Medieval graveyard
2. Prapovijesni, rimski i srednjovjekovni bedemi
2. Prehistoric, Roman and medieval city walls
3. Nymfej s podnim mozaicima
3. Nymphaeum with a floor mosaics

4. Kasnosrednjovjekovna kula
4. Late medieval tower
5. Rimske, kasnoantičke i srednjovjekovne kuće
5. Roman, late antique and medieval houses
6. Crkva sv. Marije
6. Church of St. Mary
7. Franjevački samostan
7. Franciscan monastery
8. *Museum, hospitium i officium spatii*
8. *Museum, hospitium and officium spatii*
9. Kasnoantičke i srednjovjekovne kuće (palača obitelji Šubić?)
9. Late antique and medieval houses (Šubic family palace?)
10. Rimska ulica i srednjovjekovne kuće
10. Roman street and medieval houses
11. Tursko-venecijanska utvrda
11. Turkish-Venetian fortress
12. Gotička crkva sv. Stjepana
12. Gothic church of St. Stephen
13. Starokršćanski kompleks - kasnosrednjovjekovna crkva sv. Ivana - danas pravoslavna crkva sv. Joakima i Ane
13. Early Christian complex - Late medieval church St. John - today Orthodox Church Sts. Joachim and Ann
14. Romanička crkva sv. Spasa
14. Romanesque church of St. Sevior
15. *Vratnice* - gradska vrata liburnske i rimske Varvarije te srednjovjekovnoga Breberiluma
15. *Vratnice* - city gate of Liburnian and Roman Varvaria and Medieval Breberium
16. *Vratnice* - srednjovjekovno groblje
16. *Vratnice* - Medieval graveyard
17. *Lapidarium, dormitorium i depo spomenika*
17. *Lapidarium, dormitorium and storeroom monuments*
18. *Tjeme* - kasnosrednjovjekovno groblje
18. *Tjeme* - Late medieval graveyard
19. Prapovijesne liburnske kuće
19. Prehistoric Liburnian houses
20. *Srednjovjekovne kuće na Tjemenu*
20. *Tjeme* - Medieval houses
21. Stari pristupni put za Varvariju - liburnski i kasnoantički grobovi
21. The old road to Varvaria - Liburnian and late antique graves
22. *Ogradice* - groblje rimske Varvarije
22. *Ogradice* - Roman graveyard
23. *Forum Varvariae (?)*
23. *Forum Varvariae (?)*
24. Spremnik za vodu - *castellum aquae* (?)
24. Water reservoir - *Castellum aquae* (?)

SUDIONICI KOLOKVIJA
PARTICIPANTS OF THE COLLOQUIUM

dr. sc. Anita ADAMIĆ
Antropološki centar HAZU
A. Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
aadamic@hazu.hr

prof. dr. sc. Mladen ANČIĆ
Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru
Ruđera Boškovića 5
HR – 23000 Zadar
mancic55@hotmail.com

dr. sc. Željka BEDIĆ
Antropološki centar HAZU
Ante Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
zbedic@hazu.hr

prof. dr. sc. Josip BELAMARIĆ
Institut za povijest umjetnosti
Centar Cvito Fisković
Kružićeva 7
HR – 21 000 Split
josipbelam@gmail.com

dr. sc. Andrea Di MICELI
ArcheoRes
Voc. Morelli, 207
I – Papiano (Perugia), Italia
info@archeores.com

doc. dr. sc. Danijel DŽINO
Macquarie University
Faculty of Arts
Department of Ancient History
& International Studies (Croatian Studies)
AUS – Sydney, NSW 2109
danijel.dzino@mq.edu.au

prof. dr. sc. Victor GHICA
Department of Church History
MF Norwegian School of Theology
Postboks 5144 Majorstuen
N – 0302 Oslo
victor.ghica@mf.no

prof. emeritus Nikola JAKŠIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest umjetnosti
Mihovila Pavlinovića 1
HR – 23 000 Zadar
njaksic@unizd.hr

dr. sc. Kristina JELINČIĆ VUČKOVIĆ
Institut za arheologiju
Gajeva 32
HR – 10000 Zagreb
kristina.jelincic@iarh.hr

prof. dr. sc. Miljenko JURKOVIĆ
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
mjurkovi@ffzg.hr

mr. sc. Željko KRNČEVIĆ
Muzej grada Šibenika
Gradskva vrata 3
HR – 22000 Šibenik
zkrncevic@gmail.com

prof. dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVLIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
bkm@ffzg.hr

prof. dr. sc. Anamarija KURILIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR – 23000 Zadar
akurilic2011@gmail.com

Joel Francis MASON
Macquarie University
Faculty of Arts
Department of Ancient History
AUS – Sydney, NSW 2109
joelfrancismason@gmail.com

dr. sc. Tommaso MATTIOLI
ArcheoRes
Voc. Morelli, 207
I – Papiano (Perugia), Italia
info@archeores.com

prof. dr. sc. Ante MILOŠEVIC
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Gunjačina 3
HR – 21000 Split
ante.milosevic@st.t-com.hr

dr. sc. Ivana OŽANIĆ ROGULJIĆ
Institut za arheologiju
Gajeva 32
HR – 10000 Zagreb
iozanic@iarh.hr

Marina ŠEGVIĆ, prof.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
marina.segvic@gmail.com

prof. dr. Mario ŠLAUS
Antropološki centar HAZU
A. Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
mslaus@hazu.hr, mario.slaus@zg.t-com.hr

Deni TOJČIĆ
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Gunjačina 3
HR – 21000 Split
detojcic@gmail.com

mr. sc. Nikolina URODA
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
Gunjačina 3
HR – 21000 Split
nuroda@gmail.com

dr. sc. Vlasta VYROUBAL
Antropološki centar HAZU
Ante Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
vlasta.vyroubal@gmail.com

Nicola Kate WESSELING
Macquarie University
Faculty of Arts
Department of Ancient History
AUS – Sydney, NSW 2109
nicola.wesseling@students.mq.edu.au

SCIDET
VLNV
VS

Popis ilustracija / List of illustrations

1. Orto-foto Bribirske glavice (izvor: Arkod).
1. Orthophotograph of Bribiriska glavica (source: Arkod).
2. Iskopavanja Luje Maruna sjeverno od groblja 1913. godine.
2. Excavations by Lujo Marun in 1913, north-east of the present-day graveyard.
3. Stjepan Gunjača, istraživač Bribira od 1959. do 1980. godine.
3. Stjepan Gunjača, researched on Bribir from 1959 to 1980.
4. Orto-foto Bribirske glavice iz 1958. godine.
4. Orthophotograph of Bribiriska glavica, year 1958.
5. Nova muzejska zgrada na Bribiru.
5. A new museum building on Bribir.
6. Interijer muzejske zbirke na Bribiru.
6. Interior of the museum collection on Bribir.
7. Interijer muzejske zbirke na Bribiru.
7. Interior of the museum collection on Bribir.
8. Interijer muzejske zbirke na Bribiru
8. Interior of the museum collection on Bribir.
9. Interijer muzejske zbirke na Bribiru.
9. Interior of the museum collection on Bribir.
10. Interijer muzejske zbirke na Bribiru.
10. Interior of the museum collection on Bribir.
11. Bribirska glavica, pogled sa zapada.
11. Bribiriska glavica, view from the west.
12. Kasnosrednjovjekovna kula na Dolu, 15. stoljeće, pogled sa zapada.
12. Late medieval tower Dol, 15th century, view from the west.
13. Masivni kontrafori dograđeni uz crkvu sv. Marije.
13. Massive buttresses added to the Church of St Mary.
14. Monumentalni natpis koji spominje osobu s kognomenom *Liburnus* (Li-burnjanin) iz tribusa Claudia, nađen na Dolu.
14. Monumental epigraph mentioning a person with the cognomen *Liburnus* (Liburnian) from the Claudia tribe, found at Dol.
15. Kvalitetno klesana glava Jupitera od crvenkastog mramora, 1. stoljeće.
15. Well-carved head of Jupiter in the red marble, 1st century.
16. Vrlo rijedak nalaz alfabetskog epigrafiskog spomenika s liburnskog područja na kojem je dvaput uklesano domaće ime *Ceun* / *Keun* (*ΓΕΥΝΟΣ*), 2. – 1. stoljeće prije Krista.
16. A very rare find of an alphabetic epigraphic monument from the Liburnian region, note that a local name *Ceun* / *Keun* (*ΓΕΥΝΟΣ*) was carved twice, 2nd- 1st century BC.

17. Reljef spolnoga čina sa simboličkom porukom kulta plodnosti iznimno je primjer predrimsko umjetnosti u našim krajevima.
17. Relief showing a sexual act with the symbolic message of the fertility cult is an exceptional example of pre-Roman art in our area.
18. Reljef pronađen na Tjemenu simboličkim jezikom prikazuje liburnski brod u obliku falusa koji uplovjava u luku u obliku ženskog spolnog organa. Žena je lijevom rukom oslonjena na bitvu za privezivanje brodova.
18. Relief found at Tjeme, in language charged with symbolism, a Liburnian ship in the shape of a phallus is shown sailing into a harbour in the shape of a vagina. The woman is leaning on her right arm on a bollard.
19. Revizijska arheološka istraživanja uz sjeverni zid crkve sv. Joakima i Ane 2014. – 2016. godine.
19. Revision of archaeological excavations alongside the northern wall of the Church of St. Joachim and Anne, 2014-2016.
20. Rimske zgrade, franjevački samostan i crkva sv. Marije na Dolu.
20. Roman buildings, Franciscan monastery and Church of St Mary at Dol.
21. Bizantski zlatnici Justina I., Justinijana I. Velikoga i Konstantina V. Kopronima.
21. Byzantine gold coins of Justin I, Justinian I the Great and Constantine V. Copronymos.
22. Keramičke i staklene urne iskopane na položaju Ogradice, uz glavni pristupni put na Varvariju, 1. – 3. stoljeće.
22. Ceramic and glass urns found at the Ogradice site, alongside the main road to Varvaria, 1st to 3rd century.
23. Kameni blok s dvama natpisima: jedan spominje Skaniju u Skandinaviji, a drugi kneza Branimira.
23. The stone block with two inscriptions: one mentions Skåne in Scandinavia, the other Duke Branimir.
24. Predromanički (?) kapitel iz sakralnog kompleksa s rotundom na Bribiru.
24. Pre-Romanesque (?) capital from the Bribir rotunda church complex.
25. Predromanički arhitrav s natpisom (F)IERI ROGAVI(T).
25. Pre-Romanesque architrave with the inscription (F)IERI ROGAVI(T).
26. Romanički kapitel, druga polovina 13. stoljeća.
26. Romanesque capital, second half of the 13th century.
27. Ulomak s pernatim zmajevima ili lavovima s izvijenim tijelima.
27. Fragment with feathered dragons or lions with curved bodies.
28. Baza romaničkoga stupu, druga polovina 13. stoljeća.
28. Base of a Romanesque column, second half of the 13th century.
29. Antifonar, Nerio iz Bolonje, početak 14. stoljeća. Danas u riznici Franjevačkog samostana u Šibeniku.
29. Antiphonarium, Nerio from Bologna, the beginning of the 14th century. It is presently kept in the treasury of the Franciscan monastery in Šibenik.

30. *Breviarium Franciscanum de Breberio* sadrži *Necrologium* obitelji Šubić od 1304. godine. Nekada se nalazio u crkvi sv. Marije na Bribiru, a danas se čuva u knjižnici Franjevačkog samostana u Šibeniku.
30. *Breviarum franciscanum de Breberio with a Necrologium of the Šubić families, starting from 1304. It is presently kept in the treasury of the Franciscan monastery in Šibenik.*
31. Pečatnjak Pavla I. Šubića nađen u Zadru, početak 14. stoljeća.
31. *Stamp of Pavel Šubić I found in Zadar, early 14th century.*
32. Ukršteni stremen s Bribira, detalj, rani srednji vijek.
32. *Ornamented stirrup from Bribir, detail, early middle age.*
33. Srebrne pozlaćene filigranske naušnice, 13. – 14. stoljeće.
33. *Silver gilt filigree earrings, 13th to 14th century.*
34. Kameni blok s tri lavlje ili leopardove glave s Ostrovice.
34. *A stone block with the heads of three lions or lynxes from Ostrovica.*
35. Kapitel s grbom Šubića iz crkve sv. Marije na Dolu, 14. stoljeće.
35. *Capital with coat of arms of the Šubić family from the Church of St Mary, Dol, 14th century.*
36. Utvrda iz vremena mletačko-turskih ratova, 16. – 17. stoljeće.
36. *Fortification from the time of the Ottoman-Venetian wars, 16th to 17th century.*
37. Bizantski srebrni pozlaćeni ukrasi za odjeću, 12. stoljeće.
37. *Byzantine silver gilt decorations for clothes, 12th century.*
38. Romanička crkva na Vratnicama.
38. *Romanesque church at Vratnica.*
39. Kasnosrednjovjekovna zdjela s natpisom AVE MARIA, 15. stoljeće.
39. *Late medieval ceramic bowls with the inscription AVE MARIA, 15th century.*
40. Kasnosrednjovjekovni keramički vrčevi i zdjela s natpisom AVE MARIA, 14. – 15. stoljeće.
40. *Late medieval ceramic jugs and bowls with the inscription AVE MARIA, 14th to 15th century.*
41. Polovica ukrašenoga željeznog buzdovana, 11. stoljeće.
41. *Half of an ornamented iron mace, 11th century.*
42. Utvrda iz vremena mletačko-turskih ratova, 16. – 17. stoljeće, pogled sa sjeveroistoka.
42. *Fortification from the time of the Ottoman-Venetian wars, 16th to 17th century, view from the north-east.*
43. Kasnoantički mauzolej sa sarkofazima.
43. *Late Roman mausoleum with sarcophagi.*
44. Ulomak antičkog natpisa.
44. *Fragment of ancient inscription.*

Sadržaj / Contents

Ante MILOŠEVIĆ	5
Arheologija na Bribiru: jučer, danas, sutra <i>Archaeology at Bribir: Yesterday, Today and Tomorrow</i>	
Program kolokvija / Program of the Colloquium	19
Informacije / Information	
Anamarija KURILIĆ	27
Stanovništvo liburno-rimske Varvarije <i>The Population of Liburnian-Roman Varvaria</i>	
Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ – Marina ŠEGVIĆ	31
Inscriptiones Varvarinae: Fortuna fallax <i>Inscriptiones Varvarinae: Fortuna fallax</i>	
Ante MILOŠEVIĆ – Željko KRNČEVIĆ	33
Dva bribirska reljefa lascivnog sadržaja Two Bribir Reliefs with Lewd Contents	
Victor GHICA.....	37
Breaking the glass ceiling of late antique Christianity in the Dalmatian hinterland: Chronostratigraphy of the Bribir rotunda church complex	
Nove spoznaje o ranom kršćanstvu u dalmatinskom zaleđu: kronologija i stratigrafija crkvenog kompleksa bribirske rotunde	
Andrea DI MICELI – Tommaso MATTIOLI	39
Seeing the Unseen. Geophysical prospecting in Bribir Vidjeti neviđeno. Geofizički nalazi na Bribiru	
Danijel DŽINO	41
Between Varvaria and Breberium: Late Antiquity and the Early Middle Ages at Bribirska glavica. Discussing urbanism of the settlement on Bribirska glavica Između Varvarije i Breberiuma: Kasna antika i rani srednji vijek na Bribirskoj glavici. Promišljanja o urbanizmu naselja na Bribirskoj glavici	

Kristina JELINČIĆ VUČKOVIĆ – Ivana OŽANIĆ ROGULJIĆ	43
Roman pottery from Bribirska glavica, excavations 2014 - 2015	
Rimska keramika s Bribirske glavice, istraživanja 2014. – 2015. godine	
Victor GHICA	
Scandinavia and the Balkans: Notes on two recently discovered artefacts from Bribir	
Skandinavija i Balkan: napomene o dvama nedavno otkrivenim artefaktima s Bribira	
Nikolina URODA	47
Još jedan vladarski natpis	
Yet another inscribed fragment recording a Croatian ruler	
Ante MILOŠEVIĆ	
Nova inačica trokutastog zabata oltarne ograde u predromaničkoj Dalmaciji	
New Type of Triangular Gable of the Altar Screen in Dalmatian Preromanesque Art	
Miljenko JURKOVIĆ	51
Ponovo o dalmatinskim šesterolistima	
Once more on Dalmatian Polyconchal Churches	
Josip BELAMARIĆ – Ante MILOŠEVIĆ	53
Elementi skulpturalnog ukrasa prve faze franjevačke crkve na Bribiru	
Elements of the Sculptural Ornaments of the First Phase of the Franciscan Church at Bribir	
Nikola JAKŠIĆ	57
Ban Pavao, naručitelj umjetnina	
Ban Pavao, client for artworks	
Mladen ANČIĆ	59
Bribir u kasnosrednjovjekovnoj mreži neagrarnih naselja	
Bribir in the Late Medieval Network of Non-Agrarian Settlements	
Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ	61
Tajna orlovskega krila	
Secret of the Eagle's Wing	

Anita ADAMIĆ – Mario ŠLAUS	63
Bone fractures in the late medieval Bribirska glavica site	
Frakture kostiju kasnosrednjovjekovnog stanovništva Bribirske glavice	
Željka BEDIĆ – Vlasta VYROUBAL	65
Bioarchaeological perspective on the population buried at Bribirska glavica	
Bioarheološka slika stanovništva pokopanog na Bribirskoj glavici	
Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ	69
Desetljeće seminara za mlade: <i>Varvaria – Kroz tisućljeća mediteranske kulture u Hrvatskoj</i>	
A Decade of Seminars for Young People: Varvaria – Through a Millennium of Mediterranean Culture In Croatia	
Joel MASON	73
Transport amphorae from Bribir (Graeco-Italic, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B and Dressel 2-4) and the Adriatic trade networks in Roman Dalmatia	
Amfore s Bribira (grčko-italske, Lamboglia 2, Dressel 6A, Dressel 6B i Dressel 2-4) i trgovачka mreža na Jadranu u rimskoj Dalmaciji	
Deni TOJČIĆ	75
Istočnomediterranska keramika s Bribirske glavice, iskopavanja do 2014. godine	
Eastern Mediterranean pottery from Bribirska glavica, excavations until 2014.	
Nicola WESSELING	77
Ceramic Lamps from the excavations of Bribirska Glavica	
Keramičke uljanice pronađene na Bribirskoj glavici	
Kultурно-povijesna topografija Bribira (Ante Milošević)	80
Cultural and historical topography of Bribir (Ante Milošević)	
Sudionici kolokvija / Participants of the Colloquium	84
Popis ilustracija / List of illustrations	91

ARHEOLOŠKI PROJEKT
ARCHAEOLOGICAL PROJECT

VARVARIA
BPEBÉPIYM

MUZEJ
HRVATSKIH
ARHEOLOŠKIH
SPOMENIKA
SPLIT - CROATIA

MACQUARIE
University
SYDNEY AUSTRALIA

NORWEGIAN
SCHOOL OF THEOLOGY

MUZEJ
GRADA
ŠIBENIKA
Šibenik City Museum

ISBN 978-953-6803-50-7

9 789536 803507